

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI  
FILOZOFICKÁ FAKULTA  
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

*OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ*

# **Architekt a stavitel Bedřich Karlseder**

Bakalářská diplomová práce

Marika Rolinčinová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

OLOMOUC 2009

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury, které jsem uvedla v seznamu.

Za trpělivost a cenné rady při odborném vedení této práce děkuji Prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc.

Rovněž za cennou pomoc při shánění písemných pramenů a původních plánů děkuji Pavlu Vlašicovi a zaměstnancům Státního okresního archivu v Novém Jičíně.

V Olomouci dne 20.6. 2009

## Obsah

|                                                  |                                       |
|--------------------------------------------------|---------------------------------------|
| 1. Úvod.....                                     | 4                                     |
| 2. Prameny a literatura.....                     | <b>Error! Bookmark not defined.</b> 6 |
| 3. Architekti a situace maloměsta .....          | 8                                     |
| 4. České město s německou tváří .....            | 10                                    |
| 5. Vývoj průmyslu a výstavba města .....         | 13                                    |
| 5.1 Výstavba města Příbora.....                  | 14                                    |
| 6. Rodinná stavitelská tradice .....             | 17                                    |
| 7. Život a dílo Bedřicha Karlsedera .....        | 19                                    |
| 7.1 Funkce městského stavitele.....              | 22                                    |
| 8. Architektonické dílo Bedřicha Karlsedera..... | 23                                    |
| 8.1 Realizace v centru města.....                | 25                                    |
| 8.2 Sakrální objekty .....                       | 27                                    |
| 8.3 Školní budovy .....                          | 28                                    |
| 8.4 Tovární objekty a městský pivovar.....       | 29                                    |
| 8.5 Vily a rodinné domy .....                    | 31                                    |
| 9. Sporné realizace .....                        | 39                                    |
| 10. Závěr .....                                  | 44                                    |
| Poznámky .....                                   | 46                                    |
| Prameny.....                                     | 51                                    |
| Abecední seznam literatury.....                  | 52                                    |
| Summary .....                                    | 55                                    |
| Výběr z díla.....                                | 56                                    |
| Seznam obrazových příloh .....                   | 61                                    |
| Obrazová příloha                                 |                                       |

## 1. Úvod

Předkládaná práce – o díle Bedřicha Karlsedera – si klade za cíl, co možná nejplastičtěji, představit velmi bohatou tvorbu tohoto moravského architekta a městského stavitele. Záměr tkví v tom, připomenout architektovu osobnost a úsilí, ukázat jeho přínos pro město Příbor a pokud možno předvést veškeré linie Karlsederovy profesionální dráhy v průběhu jeho života.

Povědomí o Bedřichu Karlsederovi (1856–1913) a jeho architektonických pracích existuje pouze v určitých odborných kruzích. Povětšinou se uvádí pouze v souvislosti se stavbami pro město Příbor a jeho blízké okolí. Monografické zpracování málo známého, avšak plodného architekta poskytuje pouze katalog Pavla Vlašce<sup>1</sup> vydaný k příležitosti Karlsederovy výstavy roku 2006, který nabízí základní představu o tématu. Následující řádky se tedy pokusí zpracovat dílo Bedřicha Karlsedera od počátků až po závěr jeho života. Autorka se především zaměří na dobu, kdy vedl městský stavební úřad, a dále nastíní, jakým způsobem se etabloval v městské společnosti, kde se výrazně střetávalo české a německé obyvatelstvo a jaké postavení měl na stavebním trhu a zakázkách zadávaných obcí samotnou.

Smysl této práce nespočívá v topografickém přehledu všech jednotlivých staveb, ale ve snaze ukázat na vybraných příkladech charakter profesionální kariéry stavitele, okruh řešených témat a otázku stylu, víme-li, že na přelomu 19. a 20. století se projevují významné změny v architektonickém vyjadřování. Práce chce shrnout určitou sumu poznatků, opírajících se zejména o dějiny architektonické stránky problému, utřídit je a naznačit základní etapy vývoje.

Rovněž pro porozumění díla je nutné architekta umístit do historických souřadnic a konfrontovat jej s dobovými pohledy na stavební činnost. Ve výkladu je třeba se zaměřit, vedle formálně slohových vlastností díla, především na ideové proudy v soudobé společnosti, na podněty a osobitý přínos objednavatele, stavebníka a jeho myšlenkové představy. Na pozadí

těchto kulturněhistorických souvislostí poznáme význam a důležitost těchto faktorů pro celkovou podobu architektonické práce.

Přehledný výčet realizací Karlsederovy tvorby autorka rozdělí dle typů jednotlivých staveb. Zásadním kritériem posuzování vybraných prací se jeví především jejich kvalita a význam.

## 2. Prameny a literatura

Chceme-li zjistit více podrobností o této pro Příbor tak důležité osobnosti, musíme pátrat v pramenech. Kromě zmínek v několika brožurách a novinových článcích se totiž nikde nesetkáme s projevem hlubšího zájmu o tvorbu Bedřicha Karlsedera.

Primární prameny – pro práci nejvíce důležité – zahrnují plánovou a spisovou dokumentaci k vybraným stavbám, dohledatelnou ve Státním okresním archivu v Novém Jičíně, přesněji ve fondech archivů měst, a dále v soukromém vlastnictví Pavla Vlašice<sup>2</sup> (příbuzný rodiny Karlsederových). Z nich také z větší části vycházejí poznatky zde publikované. Často musíme počítat se skutečností, že projektová či plánová dokumentace je v majetku soukromých či právnických osob, spravujících daný objekt, nebo nenávratně ztracena.

Další zásadní informace autorka čerpala z dobových časopisů a regionálních novin, uložených ve Státní vědecké knihovně v Olomouci, nebo ve spádových Státních okresních archívech v Opavě a Novém Jičíně: *Lubina* 1905–1909, 1914–1937, *Příborské noviny* 1903–1904, *Moravská Orlice*, *Věstník Matice opavské* 1909, 1910, *Zpravodaj města Štramberka*, 2002. Zde se práce opírá, až na několik zmínek o stavební činnosti, především o texty, které postihují společenský a kulturní život obyvatel sledované oblasti. Snaží se zjistit, čím Příbor žil, jaké osobnosti určovaly dění ve městě při česko-německém soužití a jakou roli zde hrála architektura. Dále práce vychází ze současných časopisů, které reagovaly na výstavy věnované Bedřichu Karlsederovi uskutečněné v průběhu posledních tří let. Jde o *Měsíčník města Přípory*<sup>3</sup>, *Trubač*<sup>4</sup>, *Na císařské cestě*<sup>5</sup>. Prvním závažným shrnutím Karlsederovy tvorby se stal velmi stručný, ale obsahem podstatný katalog Pavla Vlašice (*Stavitel Bedřich Karlseder*, 2006), vydaný k příležitosti první výstavy Karlsederova díla.

Neméně důležitým se staly historické a vlastivědné publikace: *Dějiny města Příbora*<sup>6</sup>, *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*<sup>7</sup>, *Opava – sborník k dějinám města*<sup>8</sup>, *Kulturní památky okresu Nový Jičín*<sup>9</sup>. Co se týká odborné literatury, tam se s jménem Bedřicha Karlsedera nesetkáme vůbec. Při studiu

širších souvislostí moravskoslezské architektury se autorka opírala zejména o práce Jindřicha Vybírala a Pavla Zatloukala, jimž se stalo období 19. století předmětem dlouhodobého bádání.



### 3. Architekti a situace maloměsta

Architektura 19. století na Moravě a ve Slezsku se postupně stala důležitým předmětem historického bádání, jak o tom svědčí řada odborných diskuzí, článků či výstav. Je však samozřejmé, že řada osobností se do kontextu vývoje architektury Moravy a Slezska zatím nedostala. Takoví architekti zůstávají v pozadí, přestože jejich práce dosahují vysokých kvalit, a to díky obeznámenosti s děním v centrech monarchie a rovněž také díky jejich individuální výtvarné kultuře.

Příčina opomíjení spočívala v příliš lokálně omezené tvorbě těchto architektů a v jejich sepjetí s venkovským či maloměstským prostředím. Poznání jejich tvorby ztěžují mezery v pramenné základně, vzniklé přetrháním kulturní kontinuity a paměti.<sup>10</sup> K většině stavebních akcí schází dobová dokumentace.

Obecně o těchto tvůrcích platí, že pokud chce člověk něčeho velkého dosáhnout, směřuje své kroky do velkoměsta. Panuje zde větší konkurence, je těžší se prosadit, ke slovu se tak snáze dostávají nové postupy, originalita a experiment. Jsou ale i tací, kteří se rozhodli nechat velkoměsto za zády a snažili se uchytit i na konzervativním „venkově“.

Architekti generace přelomu 19. a 20. století nám zanechali ve svých dílech odkaz své doby. Mnohé stavby však zevšedněly, jiné zanikly nebo se úplně změnily. Nic nám dnes neříkají ani jména jejich stavebníků.<sup>11</sup> Naléhavým úkolem je připoutat pozornost k zdánlivě okrajovým jevům a osobnostem. Často právě z periferních končin vstupují do dějin umění zvláštní jevy, jejich odkrytím pak vznikají nová pojetí a interpretace. Do této kategorie patří i tradičně často opomíjená tvorba ve venkovských městech.

V tomto případě představuje jméno Bedřicha Karlsedera z části výjimku, a to díky snaze Pavla Vlašice, jemuž se podařilo získat podstatné informace o architektově tvorbě. Vlašicovou zásluhou se v červnu 2006 představilo veřejnosti dílo tohoto architekta a stavitele v sálech muzea v Příboře a následně v galerii na příborské radnici. V únoru 2007 pokračovala výstava v galerii na krajském úřadě v Ostravě a v září téhož roku v galerii ve staré radnici ve Valašském Meziříčí. Články, které v současné době reagují

na tyto výstavy, přinášejí pro jméno Bedřicha Karlsedera určitou rehabilitaci. Tak se Bedřich Karlseder pomalu zapisuje do dějin architektury severovýchodní Moravy na přelomu 19. a 20. století.

Není pochyb o tom, že dosavadní nezájem veřejnosti o Karlsedera vyplývá z jeho působnosti v malém regionu. Otázka zní, nakolik mu prostředí maloměsta dovolilo se prosadit a svými realizacemi přesáhnout úroveň regionu, nebo naopak, zda právě tyto podmínky neomezily schopnosti umělce a jeho tvůrčí fantazii.

#### 4. České město s německou tváří

Duchovní kultura na Moravě a ve Slezsku na přelomu 19. a 20. století se pohledu dnešního publika otevírá jako kultura heterogenní, složitě strukturované společnosti, jejíž nezanedbatelnou součástí tvoří umělecká produkce německy mluvících autorů. „*Vztah obou kultur, české a německé, měl jen zřídka rysy poklidné koexistence*“, ale často jejich svárlivé soužití skýtalo jedinečný předpoklad vzestupu pro obě strany.<sup>12</sup> České obyvatelstvo bojovalo za svou rovnoprávnost, neboť si připadalo potlačované a připravované o svou kulturu i o účast na politické moci. „*I Příbor náleží místům nemalé důležitosti. Jsme ze všech stran ohroženi hospodářskou nadvládou německou, v Příboře samém nachází se velké průmyslové podniky v rukou našich národních nepřátel.*“<sup>13</sup> Tato národnostní problematika příborských poměrů, naznačená v listu *Lubina*, se vztahovala i na města jako Nový Jičín a přiléhající obce – Kopřivnice, Mošnov, Sedlnice, Bartošovice atd.<sup>14</sup>

Společenská elita si zachovávala někdejší dvojjazyčnost a sdílela často bohatší německou kulturu. V období, kdy zde ke konci 19. století narostlo nacionální napětí, se dvojjazyčná společnost postupně rozdělila. Německy mluvící občané si udržovali společenskou nadřazenost do doby, než se začali prosazovat čeští podnikatelé. Tehdy se rozhořel i „boj o radnice“.

V souvislosti s národnostní politikou v Příboře se naskytá otázka, jak se v tak vypjaté městské společnosti, při upřednostňování prospěchu české věci, jak dále uvidíme, dokázal Bedřich Karlseder prosadit. Začneme od nastínění protiněmeckých nálad.

Přestože měla rodina Karlsederova německý původ, hlásila se k české nebo moravské národnosti.<sup>15</sup> Otec Bedřicha, Kašpar Karlseder, komunikoval pouze německy, byl jedním z předních představitelů německé menšiny. Spletitost jazykových poměrů dobře ilustrují dochované písemnosti Bedřicha Karlsedera, německé nápisy na plánech z doby vídeňských studií i na pozdějších návrzích. V rodinné korespondenci píše matce česky, otci německy a jako rodina zaměstnávali i české služebné.<sup>16</sup> Později, kdy se

etabloval v příborském prostředí, hovoří převážně česky, přesto ho dobový tisk nadále napadá pro jeho německý původ. V listu *Lubina* se o volební situaci z roku 1900 píše: „*Je možno aby pánové před šesti lety otevřeně k němectví se hlásili, jako Němci všude vystupovali, aby nyní byli dobrými Čechy? Jest to u pevných povah možno, změnití svoji národnost, zavrhnouti řeč mateřskou a hájiti upřímně a důsledně zájmy národa druhého? To prostě možno není.*“<sup>17</sup>

Město Příbor se stalo kolem roku 1900 jevištěm vnitřních roztržek, jako nikdy předtím. Novinové články – například list *Lubina* – přinášely zprávy o příborských poměrech: „*Před šesti lety vzbudila úžas zpráva, že v českém Příboře dobyli Němci I. sboru, před třemi roky byla stavba české reálky zadána Němci Karlsederovi, před dvěma lety opět známá aféra městské spořitelny byla opět důkazem, že v Příboře nejsou poměry zdravé.*“<sup>18</sup> Dále se z listu dovídáme, že zhruba polovinu křesel v osazenstvu obecního výboru zabírali továrníci a podnikatelé německé národnosti.<sup>19</sup> V té době rozhořčovala českou veřejnost také volba starosty, jímž se měl stát pan Franz Wuschke, „*jehož přátelé a stoupenci ho prohlašovali za věrného Čecha a lidovce, jeho odpůrci za Němce, který může být českosti Příbora nebezpečným.*“<sup>20</sup> Kritika padala téměř na celé obecní zastupitelstvo z řad německých občanů. Agresivním nacionalistickým výpadům unikl málokdo, tím méně pan stavitel Karlseder. „[...] *Karlseder i Wuschke dělají, co chtějí. Příbor je prodán klerikálům, kulturně i hospodářsky německo-klerikální chytrácké klíce, jíž přisluhuje, arcí ne nadarmo, několik duševních chudáků a darebáků [...].*“*(Lubina)*.<sup>21</sup> Útoky, jak se již autorka snažila naznačit, sledovaly za cíl potlačení aktivit německých a židovských spoluobčanů v ekonomicko-podnikatelské sféře.

Příbor byl v šestnáctém a sedmnáctém století ryze českým městem. To už se nedá říct o století osmnáctém a devatenáctém, kdy se stal okresním městem silně poněmčeným, přestože většina obyvatel byla české národnosti.<sup>22</sup> Příliv Němců je možno datovat dobou neobyčejného rozmachu soukenického řemesla. Vlivní příborští občané, tj. vedení města, úředníci, měšťané a obchodníci, mluvili německy, i když byli Češi. V roce 1900 při

sčítání lidu se poměry změnilly ve prospěch převahy jazyka českého, kdy tehdejší příborský okres čítal 69.8% Čechů (*Příborské noviny*).<sup>23</sup>

V otázce školství navíc národnostní konflikt pokračoval ještě déle. České školy po roce 1900 zažívaly nebývalý rozmach a německá školská zařízení následkem toho začala upadat. Českých škol přibývalo rychle. I město Příbor muselo vynaložit na vybudování českého gymnázia obrovské úsilí. Rozhodnutí dosadit německou firmu Bedřicha Karlsedera do prací na samotné budově české národní hrdosti, vyvolalo další skandál. Z některých kruhů bylo radnici vytýkáno, že „stavba reálky zadána byla od pánů tatíků příborských Němci Karlsederovi,“<sup>24</sup> dražšímu oferentu, který zaměstnával a upřednostňoval Němce, namísto českému staviteli Wittnerovi z Olomouce, za nímž stál starosta Pokorný a radní Luley. Ostatní radní Wuschke, Schön upřednostňovali Karlsedera. „*Toť začátek osobního osočování a nepřátelství, jež potom stále rostlo.*“<sup>25</sup>

Tento příklad popisuje atmosféru malého města, v jaké se ocitl stavitel a architekt Bedřich Karlseder.

## 5. Vývoj průmyslu a výstavba města

Než se začneme věnovat samotnému Bedřichu Karlsederovi a jeho tvorbě, musíme se alespoň stručně zmínit o tom, jaké prostředí ho obklopovalo a případně ovlivňovalo jeho činnost. Patří sem nejen průmyslový rozvoj, ale další zajímavou skutečností s tím související je i urbanistický a stavební rozvoj města Příbora od 16. až po 20. století.

Doba 19. století dramaticky měnila venkovské prostředí severovýchodní Moravy vpádem nových civilizačních standardů a nastolením moderních kulturních nároků. Důsledky se projevy jak v kvantitě, tak v kvalitě počinů v mnoha oblastech: stavebních, kulturních, sociálních a dalších. Pro Příbor se stal charakteristický zejména rozvoj textilního průmyslu, který se v Karlsederově projektové práci projevil především přestavbami starších továrních objektů a přístavbami nových provozů.<sup>26</sup> Ze závodů průmyslových, zakládaných v Příboře od poloviny 19. století, jmenujme továrnu soukenickou, kloboučnickou, rukodílnou na punčochy, měšťanský pivovar, parní pilu, cihelnu a válcový mlýn. Rozmach průmyslu podnítil i rozvoj řemesel a podnikání. Velký význam pro Příbor a okolí měla knihtiskárna Jana Richtera, založená roku 1903. V Příboře vznikaly nové strojnické dílny, pekárny, hotely, hostince atd. Rostoucí prosperita města tak přinesla zlepšení ekonomických podmínek jeho obyvatel, které se projevilo i výrazným nárůstem počtu staveb.

V souvislosti s rozvojem českého průmyslu, s přenesením českého učitelského ústavu do města v roce 1875 a bouřlivým nárůstem českých spolků po vydání spolkového zákona v roce 1861 se Příbor počesťoval a stával se střediskem českého národního a kulturního života na severovýchodní Moravě. Mnohé složky tohoto vývoje v kulturním, hospodářském a politickém životě se v Příboře uplatňují jako všude na Moravě, tedy oproti Čechám, opožděně. Pro svůj význam v oblasti české kultury a školství si Příbor později vysloužil přívlastek „*moravská Litomyšl*“.<sup>27</sup>

## 5.1 Výstavba města Příbora

Vrátíme-li se dále do minulosti, můžeme říci, že již v 16. století získal střed města Příbora podobu, jakou má v dnešní době. S pomocí renesančních stavitelů a zednických mistrů ze severní Itálie, zejména z oblasti Como a Lugano, povolávaných sem olomouckými biskupy, uplatnil se na stavbách církevních a městských domů na náměstí vliv zdomácnělé italské renesance.<sup>28</sup> Aniž můžeme přesně určit, na kterých stavbách se podíleli, lze zde uvést zejména Tomáše Fontanu, původem z města Como<sup>29</sup>, a dále několik příborských a ostravských Vlachů.<sup>30</sup> Ti v kraji prosluli jako zedniční mistři a stavbyvedoucí.

O skutečném architektonickém řešení měšťanských domů, především o dispozičním řešení, však máme velmi mlhavou představu. Tyto renesanční stavby totiž – s výjimkou sklepů – nepřečkaly průběh třicetileté války, kdy se stal Příbor několikrát terčem útoku nepřátel, po nichž zůstalo spáleniště a musel být vždy vystavěn znovu.<sup>31</sup> Další katastrofu s dalekosáhlými následky přinesla povodeň roku 1667, která z celého panství postihla nejvíce Příbor.<sup>32</sup> O rozrůstání Příbora od konce třicetileté války do začátku osmdesátých let 18. století přinášejí prameny rozporuplné údaje, které však nezpochybnují skutečnost, že i přesto do druhé poloviny 17. století vystupoval Příbor jako největší město hukvaldského panství<sup>33</sup> a svůj náskok před ostatními v tomto směru postupně zvyšoval.

U nových staveb se do jisté míry kopírovala dřívější renesanční dispozice měšťanských domů, to pokud se jedná o jejich účelové a prostorové pojetí. Avšak při nové výstavbě se používalo i barokních stavebních a dekoračních prvků. Úpravy v 17. a 18. století dodaly městu barokní ráz především v podobě kostelů a kaplí, zakládaných četnými nadacemi a činnostmi náboženských bratrstev. Baroko zanechalo své stopy jak na průčelích některých domů, tak v podobě mariánského sloupu na náměstí Sigmunda Freuda a především v díle architekta Giovanniho Pietra Tencally<sup>34</sup> – v budově raně barokní piaristické koleje na ulici Jičínské, tradičního střediska vzdělání (1694–1712). Rozmach této koleje v první polovině 18. století si vynutil také rozšíření kostela sv. Valentina, jehož

barokní přestavbu od roku 1760 řídil stavitel a architekt, příborský rodák David Knur, řádovým jménem Heliodor Knauer.<sup>35</sup>

Mluvíme-li o architektuře, téměř až do 2. poloviny 19. století Příbor zůstává nezajímavým venkovským městem, jež nedbá příliš na vnější reprezentaci, ba co hůř, ani na pohodlí svých obyvatel. Záhy ale dochází ke změně, k společenskému a hospodářskému vzestupu města. Je to doba silného spolkového hnutí provázejícího vznik významných stavebních děl. Období, kdy bezvýhradně určoval vzhled budov historismus, který zasahoval až do počátku 20. století. Na konci 19. století bylo vnitřní město z větší části zastavěno. Proto se nová výstavba realizovala hlavně na předměstí. Vznikala řada veřejných budov, řešených, jak to bylo tehdy u budov reprezentačního účelu běžné, v intencích neorenesance. Počátek trendu české neorenesance spadá do poslední třetiny 19. století, kdy se rozmohl nejprve v hlavním městě a poté se stěhuje na venkov. Vedle českých zemí se tato tendence objevila ve střední Evropě ve stejnou dobu, tedy v polovině 70. let 19. století.<sup>36</sup>

Takovým příkladem je chlapecká a dívčí měšťanská škola na ul. Jičínské (1889–1891). Skutečně zásadní se pro město stala především stavba české vyšší zemské reálky (nyní Masarykovo gymnázium), postavená Bedřichem Karlsederem roku 1903–1904, dle návrhu brněnského architekta Františka Valenty,<sup>37</sup> opět v neorenesančním stylu. Bylo to období návratu českého ducha do tehdy silně poněmčeného Příbora. Vznik této školy znamenal také posílení a rozvoj průmyslu, stabilizaci jeho obyvatel, a ukázal možnost splnit náročnější úkol vlastními silami. Této budově bylo věnováno množství článků v *Příborských novinách* i v listu *Lubina*, kde není opomenuta ani osobnost Karlsederova: „*Ale i domácí p. stavitel B. Karlseder ukázal seč jest. Na svou stavbu zem. vyšší reálky může býti opravdu hrdým a město je spokojeno zcela s důkladností, se kterou budova ta, která činní lepý dojem, jest provedena.*“<sup>38</sup>

Stavební obraz města, k jehož rozvoji přispěli i starostové František Peřina a po něm Ferdinand Pokorný, pomalu získal novou podobu. Peníze putovaly především na zakládání nových institucí, budování a renovace v oblasti školské, zdravotní a kulturní. Přestavbou a rozšířením staré nemocnice, založené kolem roku 1835 a umístěné v budově čp. 462 na



Masarykové ulici v Příboře, byl roku 1897 pověřen Bedřich Karlseder.<sup>39</sup> Budova se však nedochovala. Rovněž vypracoval návrh na novou nemocnici ve Velkém Petřvaldě. Kterého domu se to skutečně týkalo, nelze přesvědčivě doložit – plán postrádá důležitou legendu konkretizující situování objektu. Byly to z počátku jen tyto budovy, jimiž město získávalo na sebevědomí.

Nejvíce zastoupenou výstavbu města představují v tomto období především obytné domy a hospodářská stavení. Historismus, uplatňovaný na veřejných stavbách i u měšťanských domů, již postrádá snahu po stylové čistotě. Slohové prvky se prolínají. Z rozkladné fáze historismu vyrůstá i jeden z proudů secese, z počátku jako pokračovatel, později jako popření a negace historismu. Počátkem 20. století zanechala secese pozoruhodné stavby i ve městě Příboře – například měšťanský dům č. 35, tzv. „palác Výpomocné pokladnice“ (1904–1905). Dále, v letech 1936–1938, se na náměstí prosadila i stavba vskutku moderní – prostá dvoukřídlá budova nárožní radnice postavená ve funkcionalistickém stylu. Dříve na tomto místě stála budova renesanční radnice z 2. poloviny 16. století, přestavěná roku 1860 Kašparem Karlsederem, o němž se ještě podrobněji zmíníme. Přestože spousta rodinných i měšťanských domů již dnes přirozeně podléhá modernizaci, městečko si do dnešních dnů v mnoha uličkách zachovalo kouzlo starých časů a atmosféru století dávno minulých. Historická část města byla v roce 1989 prohlášena za městskou památkovou zónu.

Poznání příborské architektury výrazně omezuje torzovitost dochovaných aktových a plánových materiálů. Nedostatečné podklady v historických registrech způsobily, že s výjimkou vývoje kostelů nejsou historikové zajedno v názorech na stavební vývoj města, což se týká prakticky celého sledovaného období.

## 6. Rodinná stavitelská tradice

Tato část práce se věnuje rodině Karlsederových a jejich podnikatelským a stavitelským aktivitám, neboť nejenom Bedřich se věnoval stavitelství.

Zakladatelem rodinné stavitelské tradice Karlsederových se stal Bedřichův otec Kašpar Karlseder, narozený v rakouském Schafftschlagu (1822–1897).<sup>40</sup> Roku 1850 se přestěhoval do Příboře, kde se oženil s příbořskou rodačkou Marií Šimkovou. V tomto prostředí se rodina postupně počestila. Karlsederovi byli také silně věřící rodina, v Příboře navštěvovali kostel sv. Valentina. Kašpar Karlseder se stal městským stavitelem v Příboře, technickým znalcem, městským radním a členem stavební komise. Z titulu svých funkcí měl zásadní vliv na výstavbu ve městě a v okolních obcích. Uplatnil se jako mimořádně schopný a plodný architekt 2. poloviny 19. století. Navrhl a realizoval přes 250 objektů, včetně oprav příbořských kostelů a přístavby piaristické koleje. Cenný je jeho návrh regulačního plánu centra města. V roce 1868 navrhl v Příboře na ul. Štramberské cihelnu a v roce 1870 pilu, která později přešla na jeho syna Bedřicha.<sup>41</sup> Kašpar se stal také významnou osobností spolkového a společenského života ve městě. Měl osm dětí. Zájem o architekturu po něm zdědil kromě Bedřicha i prvorozený syn Vavřinec (Laurenz), narozený roku 1852 v Příboře a od roku 1907 působící v Krakově jako městský stavitel. Třetí syn František (Franz) studoval v letech 1891–1894 architekturu na Akademii umění ve Vídni u profesora Carla von Hasenauera<sup>42</sup> (autor mnoha budov na vídeňské Ringstraße).

Za dobu Kašparova působení v Příboře vzniklo pouze několik málo staveb z dílen jiných architektů. O něco složitější pozici měl jeho syn Bedřich. Na konci 19. století tvořilo v regionu hned několik uznávaných architektů. Vedle Bedřicha Karlsedera působil v Příboře především stavitel Franz Neusser z Klokočova. V blízkém okolí se také významně uplatnil výjimečný architekt, absolvent vídeňské Akademie výtvarných umění Heinrich Czeike z Nového Jičína (vily pro kloboučnické továrny Hanse a Hugo Hückela). Své projekty zde realizovali architekti E. Vojtek a K. Rossman z Polské

Ostravy (Německá obecná škola v Kopřivnici). Další stavitelé sem zasahovali i z Frýdku–Místku.<sup>43</sup> Bedřich Karlseder se však dokázal prosadit i přes silnou konkurenci. Důvod byl nejspíš prostý, Bedřich Karlseder patřil tou dobou k nejzavedenějším stavitelům v Příboře<sup>44</sup> a navíc v mnoha výběrových řízení vycházel jako jeden z finančně nejvýhodnějších.

## 7. Život Bedřicha Karlsedera

Bedřich Karlseder se narodil v Příboře 12. prosince 1856 manželům Kašparovi a Marianně, rozené Šimkové. Studium zahájil na příborském gymnáziu. Poté působil ve stavební firmě vedené otcem Kašparem, kde se vyučil několika stavebním řemeslům. Svým nadáním tak navázal na otcovu práci předního architekta a stavitele nejen v Příboře, ale i v okolí. Některé výkresy firmy Kašpar Karlseder z poloviny 70. let 19. století nesou Bedřichův podpis. Zde tedy započal projektovat první jednodušší stavby. Podobu s tvorbou jeho otce lze vypožorovat například v návrzích a realizacích historizujících fasád měšťanských domů na dnešním náměstí Sigmunda Freuda v Příboře.

Po studiích a praxi v rodinné firmě odešel Bedřich Karlseder kolem roku 1880 do Vídně. Zde absolvoval studium vojenského stavitelství na Vysoké škole technické (K.k. Technische Hochschule in Vien), doložené nejen zápisem do školní matriky,<sup>45</sup> ale i několika studijními návrhy [1,2]. Poznal tak z vlastní zkušenosti stavební kulturu Vídně 80. let 19. století. V letech 1883–1892 působil jako vojenský stavitel v Trebijni, Sarajevu, Budapešti, Přemyšlu, Lvově a Krakově, kde stavěl vojenské domy, stáje, mosty i kuchyně. Během své vojenské kariéry dosáhl nejvyššího stupně poddůstojnické hodnosti – feldvébl (zastarale nejvyšší poddůstojník – šikovatel).<sup>46</sup>

Po návratu do Příbora v roce 1892 nastoupil opět do otcovy stavební firmy, kde pracoval jako koncesovaný zednický a tesařský mistr a využíval většího spektra možností civilního stavitelství. Roku 1895 přebírá celý podnik, včetně pily a cihelny, který vzápětí přináší zajímavé výsledky. Karlseder se totiž ukázal být agilním a všestranným praktikem, a tak se s jeho jménem setkáváme u řady různorodých stavebních úkolů v Příboře a okolí. Nepochybně i díky tomu byl roku 1895 jmenován oficiálním městským stavitelem.<sup>47</sup> Za dobu svého působení v Příboře byl u všeho, co souviselo se stavební činností ve městě a v okolních obcích. Měl na starost přestavby, opravy starých domů, řešení všemožných adaptací, výstavbu silnic, mostů (Příbor, Kozlovice, Mošnov), vodovodů, církevní objekty (fary),

nemocnice, hasičské zbrojnice, zpracovával odborné posudky a vyjádření, vydával stavební povolení, zabýval se rozpočty, dozorem, kolaudacemi atd. Jeho architektonická tvorba se vázala především na město Příbor, kde se aktivně účastnil i spolkového a společenského života. Prodělal rychlý kariérní postup – od technického znalce, přes městského radu, až na náměstka starosty města. Přestože byl dostatečně vytížen svým povoláním, nacházel čas na celou řadu funkcí ve veřejném životě. Karlseder se stal aktivním členem mnoha spolků a korporací, předsedou Spolku vojenských vysloužilců. Roku 1903 mu bylo uděleno čestné občanství obce Skotnice za zásluhy o obec.<sup>48</sup> Vše souviselo s jeho technickými a projekčními výkony.

V roce 1911 byl Karlseder zvolen předsedou stavebního oddělení do výstavního výboru *II. Krajské výstavy severovýchodní Moravy* konané od 12. srpna do 12. září v Příboře. Předtím proběhla krajská výstava v Příboře v roce 1887 a další následovaly v letech 1911 a 1930. Karlseder přispěl také finančně do garančního fondu této výstavy. Jeho stavební firma byla pověřena realizací výstavních prostor – postavila hlavní výstavní bránu, hudební pavilon, velký pavilon pro schůze, slavnosti a divadla, elektrickou centrálu pro osvětlení a polokryté objekty pro hospodářské stroje na letním hřišti reálky a pro hasičskou techniku.<sup>49</sup> Výstava měla velký úspěch a v rámci své předvolební agitace ji navštívil i tehdejší říšský poslanec vídeňského parlamentu T. G. Masaryk. Za návrh a realizaci hlavní vstupní brány a hudebního pavilonu byl Bedřich Karlseder oceněn „*státní stříbrnou medailí Krajské výstavy*“.<sup>50</sup>

Úkol výstavy spočíval v tom, poskytnout obraz rozvoje zemědělské a živnostenské výroby. Zároveň měla povzbudit národní sebevědomí a posílit odpor proti germanizačnímu tlaku. Na základě sbírek, které se na této *II. Krajské výstavě severovýchodní Moravy* pořádaly, vzniklo roku 1912 z iniciativy Muzejní a průmyslové jednoty v Příboře muzeum. Po roce 1945 se muzeum přestěhovalo do budovy bývalé piaristické koleje, jejíž přístavby obou křídel na severní a východní straně provedl po roce 1875 Bedřichův otec Kašpar Karlseder.<sup>51</sup>

Činnost Bedřicha Karlsedera v městských službách se uzavřela po těžké nemoci. V červnu roku 1913 zemřel. Po jeho smrti stanovil obecní

výbor města Příbora nového odhadce v oboru staveb, jimž se stal Josef Váhal (zvolený 24.6. 1913).<sup>52</sup> Stavební firmu vedla nadále manželka Anna Karlsederová. Zprvu se firma zabývala dostavbami nedokončených objektů jako Zimní hospodářská škola v Příboře, dům Josefa Bůčka v Příboře, dále Katolický dům v Kopřivnici, nebo dům Josefa Veřmiřovského v Kopřivnici.<sup>53</sup> Poté firma omezila svoji činnost, manželka se starala o provoz cihelny a pily a specializovala se na opravy, přestavby a přístavby rodinných domků. V roce 1925 firmu prodala.<sup>54</sup> Uzavřela se tak historie příborské rodinné stavební firmy, jejíž činnost zanechala v Příboře nesmazatelnou stopu až do dnešních dnů.

Karlsederova rozsáhlá architektonická tvorba se stala významným přínosem pro utváření stavební historie příborského regionu na přelomu 19. a 20. století. Tvořil především v letech 1892–1913, tedy v mimořádně důležitém období v architektuře střední Evropy, kdy doznívá fáze historismu a nastupuje moderna, reprezentována v provinčním prostředí recepcí tvarového rejstříku secese. I Morava a Slezsko se na krátkou dobu staly jevištěm nevídaného dění, které tyto země obohatilo „*řadou jedinečných děl secesní a premoderní architektury*“.<sup>55</sup>

## 7.1 Funkce městského stavitele

Pokud hovoříme o příborské architektuře 19. století, musíme se zmínit o městském úřadě, jenž měl pro výstavbu města klíčový význam. Činnost úřadu nabývala na významu ke konci 19. století. Pro tuto dobu se zdá být typické, že zaměstnání na úřadě začali vyhledávat stavitelé a architekti. Sami často své stavební podnikání doplňovali jinými výnosnými činnostmi. Do širšího povědomí pak vstupovali v souvislosti s nějakou významnou městskou nebo zemskou zakázkou, kde bylo důležité, co nejlépe vyhovět představám a přáním investora. S tím vším souvisí autorčino přesvědčení, že takoví stavitelé či architekti kladli větší důraz na svou ekonomickou úspěšnost než na kreativitu. S odstupem času však nelze upřít jejich stavbám estetické kvality.

Na rozdíl od meziválečného období, kdy se mezi odborníky stavebního oboru prohlubovala specializace, a to na urbanismus, interiér, statiku, technická zařízení budov aj., městský stavitel měl na starosti větší rozsah problémů. Zabýval se přípravnými pracemi na městských novostavbách či opravami již stávajících budov. Dále řešil například otázky vodovodu, úpravy okresních silnic, mostních a vodních staveb, problematiku kanalizace aj. Do jeho kompetencí spadalo i povolování a schvalování městských staveb, jejich požární ochrana a záležitosti městské cihelny. Historik umění by zde mohl postrádat zájem takové osoby o stylovou inovaci a estetickou hodnotu staveb. A často se v práci stavebního úřadu nevidí více než jen servisní činnost, podřízená utilitárním potřebám. Přesto některé Karlsederovy stavby mají zvláštní kvalitu a měly by se vnímat jako stavební dílo určité doby a regionu.

## 8. Architektonické dílo Bedřicha Karlsedera

Jako městský stavitel a architekt přijímal Karlseder zakázky všeho druhu, od drobnějších po náročné realizace. Prováděl stavby veřejné i soukromé. Není však zřejmé, zda se Karlseder věnoval více projektování, nebo koncepční, administrativní a inženýrské práci, vyplívající z jeho funkce oficiálního městského stavitele.

K získání pozice předního architekta v prostředí malého města musel mít jistě výborné organizační schopnosti. Mimoto můžeme předpokládat, že určitou roli při zadávání zakázek hrály Karlsederovy styky s čelními představiteli městské samosprávy, přátelské vztahy s významnými osobnostmi města, osobní vazby k mnohým klientům, i německým, a také jejich finanční možnosti. V průběhu svého života Karlseder spolupracoval s dalšími místními staviteli, se sochaři Františkem Úprkou (alegorické sochy nad vchodem Masarykova gymnázia v Příboře), Václavem Novákem (kamenné reliéfy – měšťanská škola v Kopřivnici a Opavě), Janem Veselým a malířem Antonínem Svobodou (výzdoba schodiště Masarykova gymnázia a Karlsederovy vily v Příboře).<sup>56</sup> Podílel se rovněž na realizacích významných staveb projektovaných renomovanými architekty, čímž získal množství zkušeností, které mu umožnily uplatnění ve vlastní projektové a stavební praxi. Od počátku své tvůrčí činnosti se také účastnil architektonických a urbanistických soutěží na území dnešního Moravskoslezského kraje.

Archiv Karlsederových prací se stává zásadním pramenem poznání architektonických dějin města od konce devadesátých let devatenáctého století až do první čtvrtiny století dvacátého. Rozdělit tvorbu Bedřicha Karlsedera, jak se již autorka zmínila, do vymezených stylových etap téměř ani nelze. Můžeme ale říci, že ve své tvorbě uplatňoval zpočátku spíše novorenesanční formu, která vycházela z historizujícího tvarosloví 60. a 70. let 19. století.<sup>57</sup> Postupem času se dopracoval k modernějšímu stylovému pojetí, poučen domácími zdroji a tradicemi. Jeho pozdější produkce je tedy volnější a odvážnější. Přesto je patrná jistá kolísavost v kvalitě architektonických staveb. Karlsederova architektonická tvorba zabírá širokou škálu od jednoduchých venkovských stavení přes rodinné domy, městské podniky,



tovární objekty a občas se naskytla příležitost navrhnout také luxusnější vilu nebo sakrální objekt. Pokud se zaměříme na četnost jednotlivých typů realizovaných staveb, je patrné, že značnou část představují rodinné domy a hospodářská stavení.

Hovoříme-li o podílu Bedřicha Karlsedera na příborské architektuře na přelomu 19. a 20. století a zároveň o vztahu jeho architektonické tvorby k místní společnosti, musíme na první místo před jiné, architektonicky jistě zajímavější, výpravnější a technicky náročnější stavby zařadit novostavby, dostavby a adaptace obytných budov. V průběhu celé Karlsederovy tvorby se totiž neustále objevují realizace v podobě jednoduchých rodinných domků, zejména jejich přestavby, hmotově vycházející z venkovských stavení, kterých navrhl a realizoval několik desítek po celém městě i v blízkém okolí, například na ulicích Nerudová, 28. října, Místecká. Za příklad uveďme přízemní doměk paní Františky Poučkové v Příboře [3] na ulici Komenského z roku 1905. Dispozice některých těchto domů vycházejí z jednoho vzorového plánu, který je více či méně upravován. Architekt svou kreativitu projevil alespoň na pojetí fasády, která volně kombinuje různě provedené omítky. Hlavní dekorativní motivy vesměs soustředil okolo oken a dveří. U staveb tohoto typu používal Karlseder kombinace těchto materiálů: kámen – různě provedená omítka – dřevo. Kámen používal na obklad suterénu a dřevěné lomenice s bohatě vyřezávaným dekorem – jako jakýsi návrat k inspiraci lidovou architekturou. Tento tzv. švýcarský styl, jehož vrcholnou ukázkou jsou např. některé domy v Praze od Aloise Dryáka (vlastní vila v kolonii Ve Stromkách na Vinohradech), se ve střední Evropě začal šířit kolem roku 1870. Ale už krátce poté tento vzor vystřídalo nadšení pro „anglický“ dům. Z uspořádání půdorysů domů lze vyčíst také funkce, ke kterým budovy sloužily. Ve většině případů k domům přiléhal hospodářský dvorek, po stranách chlévy, kůlny i stáje. I tyto domky, v té době pro Příbor charakteristické, by zasluhovaly pozornost.

## 8.1 Realizace v centru města

V Karlsederově rané tvorbě převládá výstavba rodinných domů, z nichž některé tvoří součást městské památkové rezervace. Přestože bylo vnitřní město z větší části zastavěno, což ho donutilo věnovat se především výstavbě předměstí, realizoval přestavby, adaptace a přístavby měšťanských a rodinných domů přímo v centru města Příbora. Na prostorném náměstí čtvercového půdorysu se objevují převážně dvoupatrové domy, lemované na třech stranách podloubím. Budovy, většinou úzké ale hluboké, měly v té době starobylé vnitřní uspořádání odpovídající soukenickým potřebám a jejich přízemní místnosti se využívaly jako krámy či skladiště.

Uvedme některé Karlsederovy návrhy a realizace přímo v centru města na náměstí Sigmunda Freuda; průčelí zdejších domů představují mimo jiné jeden z vrcholů zdejší recepcce klasické neorenesance. Karlseder na fasády měšťanských domů uplatnil převážně historizující tvarosloví. Tyto slohové aplikace však jen slabě ovlivňovaly vnitřní uspořádání dispozic, v jádru renesančních domů. Za příklad uveďme návrh nové fasády domu s podloubím čp. 12 [4,5] (1895). Jde o jednopatrový dům s druhým atikovým patrem v řadové zástavbě o jednom oblouku podloubí, zatížené pásovou rustikou, a třech okenních osách klasicistního průčelí. Průběžná kordonová římsa odděluje patra sepnutá vysokým pilastrovým řádem, nesoucím profilované kládí korunní římsy. Okna 1. patra lemují profilované šambrány se svazkovými klenáky, okna 2. patra zdobí ploché segmentové šambrány. Obdobné použití klasicistního schématu použil Bedřich Karlseder i u dalších návrhů fasád – měšťanský dům čp. 15 [6] (1892), kde úprava hlavního průčelí s dvěma oblouky podloubí má převládající horizontální členění – pásová bosáž přízemí, průběžná profilovaná kordonová, podokenní a korunní římsa s vlysem. Historizující průčelí nesou také dvoupatrové domy v řadové zástavbě východní strany náměstí – čp. 46 [7] (1895) a čp. 42 (adaptace interiéru roku 1901). Tento dům renesančního původu ukončující řadovou zástavbu je ojedinělý klenbami ve všech nadzemních podlažích. U domu čp. 400 [8,9] (1902) pokrývá pásová rustika celou fasádu, průčelí rovněž člení sled říms, okna v šambránách doplňují podokenní výplně, dále

v přízemí svazkové klenáky a v patře dva trojúhelníkové a jeden segmentový fronton. Pojetí této fasády nese ještě stopy historizujících slohů. Naopak dekorativnější projev rané secese uplatnil Karlseder na fasádě domu čp. 418 [10,11] (1903), jejíž současný vzhled již zdaleka neodpovídá původnímu rozvrhu. V návrzích je fasáda členěna římsami a okenní otvory tu akcentuje bohatá štuková výzdoba. Po roce 1900 se stále častěji začínají ozývat náznaky secesního tvarosloví v dekoraci průčelí. Karlsederův rukopis pravděpodobně nese i dům čp. 567 na Místecké ulici výrazně poznamenaný secesí. Karlseder se zúčastnil i návrhu na přestavbu měšťanského domu čp. 35, tzv. „palác Výpomocné pokladnice“ (1903–1904). Realizaci v podobě secesního patrového nárožního domu však nakonec investor svěřil jinému architektu. V poněkud jiném, jednodušším pojetí předválečné secese realizoval Karlseder v letech 1909–1910 přestavbu měšťanského domu čp. 4 [12,13], přesněji fasád včetně plochostropého podloubí, ukončující jižní frontu zástavby náměstí. Dům má výraznou hloubkovou dispozici na půdorysu nepravidelného pětiúhelníku. Necitlivé stavební adaptace v 70. a 80. letech 20. století zcela zničily původní prostory tohoto renesančního mázhauzu.<sup>58</sup> Zajímavou směsicí historizujících prvků s prvky secese předvedl již dříve roku 1899 na rodinném domě čp. 472 v ul. Bonifáce Buzka. V roce 1912 dále realizoval nástavbu a půdní byt v domě čp. 6, přičemž zachoval barokní fasádu.

Přestože se podél náměstí mísí různé slohy, určitá slohová jednotka zde převažuje. Spousta rodinných i měšťanských domů již dnes přirozeně podléhá modernizaci. To se týká jak fasád, tak vnitřního členění. Mnoho domů z okolí náměstí – projektovaných Karlsederem – už nestojí vůbec, jako například budova měšťanského pivovaru, přestavěného Karlsederem roku 1904 a zbouraného po druhé světové válce. Rovněž se nedochovaly domy čp. 55 pana Heinricha na rohu ulic Jičínské a Karla Čapka z roku 1912 a dům čp. 416, stavěný od roku 1903 na Nádražní ulici (dnes hotel), na jejichž průčelí aplikoval bohatý secesní dekor. Práce s tímto inovovaným detailem na klasickém schématu průčelí byla tehdy charakteristická. Rodinný dům čp. 109 v ulici U Brány (nyní ul. Zámečnická), který stavitel adaptoval roku 1896, již také neexistuje.

Bylo by nesprávné ve výčtu Karsederových staveb opomenout i realizaci vodovodu (1899) a kanalizace (1904), jejichž technické řešení nastínil již otec Kašpar.<sup>59</sup> Tento zásah se významně dotkl obyvatel měšťanských domů. Na vodovodní přípojku většiny měšťanských domů byly zpravidla připojeny dva vodovody. První byl v přízemí a druhý, s nástěnnými smaltovými umyvadly, v obyvatelném patře na chodbě. Do první světové války se toto jednoduché uspořádání přirozeně netýkalo domů s vyšším počtem obyvatelných poschodí.

## 8.2 Sakrální objekty

Tvorba Bedřicha Karlsedera zahrnuje široké spektrum architektonických úloh. Kromě již zmíněných veřejných i soukromých staveb se věnoval i objektům utilitárním. Ke zmíněnému výčtu architektonických témat se připojují také návrhy sakrálních objektů.

Roku 1895 Karlseder vytvořil návrh fary ve Větrkovcích [14,15]. Objekt nepravidelného půdorysu s pětibokým závěrem autor postavil na vysokou podezdívku členěnou malými okénky, aby ponechal místo pro sklepní prostory a prádelnu. Tektoniku fasády tvoří – mimo podezdívky – soklová, podokenní, korunní římsa a bosovaná nároží. Okenní otvory, orámované šambránou s naznačenými klenáky, dosedají na podokenní římsu, vstupní dveře zdobí vitráž a celek uzavírá křížová střecha. Zda budova fary v současnosti existuje či nikoliv, se autorem nepodařilo zjistit. Situaci komplikuje nedostatek písemných pramenů a jediný dochovaný plán postrádá přesnější legendu o situování objektu.

Na žádost Anežky Štěpánové architekt vyprojektoval v podobném historizujícím duchu malou zděnou kapli [16–18] (1896),<sup>60</sup> která stojí v odlehlé části Příbora, na Pasekách. Stavbu lze charakterizovat jako novorománskou. Jde však o tvůrčí, romanticky laděnou variantu středověkých vzorů, s důrazem na bohatou barevnost. Kaple je jednoduchou podélnou stavbou s dvěma poli plackové klenby, kryje ji sedlová střecha, pod níž se nachází mohutný obloučkový vlys. Fasádu člení široké pilastry,

kombinuje se zde čistá hladká omítka okrové barvy s režnými cihlovými tvarovkami. Lze soudit, že Karlseder je autorem celkové koncepce, včetně návrhů výzdoby, okenních vitráží, oltáře i lavic.

Zajímavou zakázkou se stal v roce 1905 návrh na evangelickou modlitebnu pro Štramberk [19,20], kde sakrální účel podtrhuje gotizující tvarosloví. To u církevních staveb přetrvávalo po celou druhou polovinu 19. století a zasahovalo i do století následujícího. Vypracovaný návrh však v soutěži neuspěl.

### 8.3 Školní budovy

Směřování k racionálnímu rozvrhu, patrné na menších realizacích, se uplatnilo také u výpravnějších staveb – například na školních budovách. Stavba školních objektů byla pro 2. polovinu 19. století jedním z klíčových témat a symbolů. Poté, co se Karlseder zasloužil o výstavbu zemské vyšší reálky v Příboře, kterou mu svěřil obecní výbor roku 1903, se později roku 1907–1908 projekčně podílel na rozšíření křídel chlapecké a dívčí měšťanské školy v Příboře na ul. Jičínské,<sup>61</sup> postavené stavitelem Josefem Rýšavým z Kojetína roku 1891.<sup>62</sup> Dále v letech 1909–1910 realizoval českou měšťanskou školu v Kopřivnici a jako architekt se při nejmenším podílel na úpravách okolí školy – secesní ohrada, hřiště, hospodářský dvůr, kůlny.

Věhlas stavitele Karlsedera byl tak velký, že ho zvali k projektům důležitých budov i ve vzdálenějším okolí. Podílel se, byť jen okrajově, na projektech domů na Pustevnách v Prostředních Bečvách, kde vytvořil návrh na odvodnění pozemků. Dále v roce 1911 provedl v klasicistním duchu přístavbu zámku v Nové Horce, přesněji přístavbu zámecké kuchyně hraběte Veterra z Lilie.<sup>63</sup>

#### 8.4 Tovární objekty a městský pivovar

Rozšíření velkopřemyslu koncem 19. století se projevuje i v tehdejší městské zástavbě. V první řadě uvedme továrnu na klobouky firmy Fluss v Příboře [21] v ul. Místecké. Původně zde stála soukenická továrna Jana Rašky ml. Po požáru roku 1864 vznikla stavba nová, dle plánu Kašpara Karlsedera. Následné rozšíření továrních objektů měl na starost jeho syn Bedřich. Navrhl například přístavbu domu rodiny Ignáce Fluse [22–24] čp. 287 (1898), budovu pro úřednické byty (1907), zřízení kůlny a garáže (1910). Celý tovární komplex obklopoval plochu vymezenou okolními komunikacemi, ulicemi Místeckou, Kašnicí, Úzkou a Smetanovou. Výroba klobouků ustala již za 1. světové války a s likvidací budov se začalo za okupace roku 1938, kdy byla zbořena většina staveb této továrny.<sup>64</sup> Kromě jednoho továrního objektu se také zachovala budova, bývalé sídlo kloboučnického továrníka Ignáce Fluse, nyní hostinec U Hvězdy. Stavbu, která sloužila jako administrativní sídlo firmy i jako obytný dům, nechal postavit roku 1898 židovský obchodník z Haliče, Ignác Fluss,<sup>65</sup> který se stal v letech 1888–1891 členem obecního výboru v Příboře. Podélná budova působila honosně rozvržením průčelí, obráceného do Místecké ulice, v němž se rovněž mísily historizující slohy. Jak dokumentuje jediný dochovaný plán západní fronty, fasádu člení sled okenních otvorů, v přízemí pravoúhlé s nadokenními parapety střídající se s plochami pokrytými pásovou rustikou, v patře segmentově zaklenuté s podokenními parapety. Střední osu akcentoval mírně vystupující rizalit s hlavním vstupem flankovaný představenými pilastry v prvním patře, kompozici zakončoval trojúhelný štít.

Řešení levé části fasády, zcela nově navržené Karlsederem, se liší, na rozdíl od symetrické skladby celé stavby a užití vyváženě aplikovaných jednoduchých klasických motivů, především větší členitostí. Svou dekorací záměrně navozuje dojem samostatnosti. Přízemí člení dvě půlkruhově zakončená okna střídající se s podélnou rustikou, střední partii zdůrazňuje mohutná konzola vyzdvihující balkón v patře se zdobeným kovovým zábradlím, dominují zde rozměrné balkónové prosklené dveře segmentově zaklenuté a přesahující výšku patra, po stranách světlíky oválného tvaru.

Průčelí zakončuje dekorovaný pravoúhlý štít s malými věžičkami. Přístavbu navíc doplňuje brána se vstupem do dvora.

Karlseder se uplatnil také při návrzích rozšíření příborské továrny na pletené zboží firmy Scnürer a Comp. v Příboře [25,26] na ul. Jičínské čp. 247. Společnost se zde usídlila v letech 1901 na místě bývalého hostince. Přístavby prvního patra a půdních prostor proběhly v letech 1902 až 1912 a zahrnovaly i plán na odvodnění pozemků. Objekty tohoto typu se od sebe obvykle v mnohém nelišily. Šlo o budovy ve tvaru protáhlých hmot, v nichž jednotvárný rytmus oken prozrazoval velké nečleněné prostory obdélníkového půdorysu. Objekty těchto továren, budované jako holé budovy, nemají zvláštní architektonický charakter a v siluetě města se projevují pouze komíny.

Další a význačnější Karlsederovou zakázkou se stala obnova pivovaru v Příboře [27–30] v ul. Nádražní čp. 216, která zaznamenala u občanů města velký ohlas. O přestavbu se zasloužil Karlseder roku 1903. I článek v listu *Lubina* velebí snahu o probuzení měšťanského pivovaru. „*Bylo skutečně již na čase, že se našli pracovníci, kteří se rázně chytili práce o pozvednutí našeho pivovaru. [...] Každá nově zbudovaná továrna znamená větší blahobyť v městě a i zde, ačkoliv náš pivovar jest v počátcích, můžeme říci, že je začato nové dílo pro dobro města.*“<sup>66</sup> Na plánech, které se dochovaly, můžeme spatřit jedno z průčelí pivovaru, kde architekt využil směsici dekorativních prvků, kterými oživil fasády stěn. Užil systém lizénových rámců, ohraničující hrubě omítnuté plochy, okna s rozvedeným motivem klenáků a stupňovitý štít nad hlavní římsou. Podobné členění fasád užil i později roku 1913 při návrhu nového domku pana J. N. Erlicha v Příboře čp. 584 na ulici Jičínské. Stavba hlavní budovy pivovaru má půdorys ve tvaru L, přízemí je opatřeno pásovou rustikou, patro zdůrazňuje kombinace režného zdiva s hladkou omítkou. Do přízemí projektant umístil hostinské místnosti, pokoje, kuchyni, dále místnosti sloužící jako sýpky a sušárny, které pokračují i v druhém patře, kde se nacházela také velká jídelna a hala. Interiér byl prosvětlen množstvím oken ve všech místnostech včetně chodeb. Řešení fasády z velké části respektuje stylovou polohu nastolenou v předchozím

století, která osciluje v mezích neogotiky a neorenesance. Zejména motivem stupňovitého štítu se k ní zřetelně hlásí.

## 8.5 Vily a rodinné domy

Počátkem 20. století prochází historismus únavou a v architektuře sílí stylový pluralismus. Rozrůstají se nové možnosti architektonického vyjadřování. V příborském regionu se tato etapa projeví architekturou honosných vil, které patří také k nejkrásnějším stavbám ve městě.

Přestože majetní průmyslníci neoslovovali firmu tak často jako střední vrstvy, patří vily k tomu nejlepšímu, co firma Bedřicha Karlsedera vytvořila. Platí to zejména v případě domu čp. 80 na Ostravské ulici v Příboře, tzv. Karlsederovy vily (1907), jejíž značnou uměleckou úroveň podtrhují i návrhy a realizace interiérových úprav. Zmínku si zaslouží i přístavba rodinného domu Arnošta Kriebla [31,32] na ulici Frenštátské čp. 510 v Příboře (1901). Krieblova vila stojí na přibližně čtvercovém půdoryse, má dvě nadzemní podlaží a polozapuštěný suterén. Na původním návrhu vidíme historizující fasádu patrového domu na kamenné podezdívce. Základní siluetu průčelí tvoří postranní mělký rizalit završený štítem s dřevěnou lomenicí, prvek, který se objevuje i u jiných Karlsederových staveb. Štít je stejně jako dům krytý sedlovou střechou. Na průčelí obráceném do ulice se nachází velká sdružená okna, ve štítu sedlové střechy menší půlkruhově zalomená, doplněná o parapetní a nadokenní římsy, ve zbývajících fasádách jsou okna jednoduchá, všechna pravoúhlá. Okna obíhá jednoduchá šambrána s ušima. Deska umístěna na rohu budovy připomíná několikerý pobyt T. G. Masaryka.

K dalším významným realizacím Bedřicha Karlsedera patří návrh na přestavbu již neexistujícího domu pana Aloise Mička v Příboře [33,34] na ul. Jičínské čp. 239 (1904), zastoupený krásným rysem s jistotou podání vlastních a vržených stínů. Plán dokazuje, že i v provinčním prostředí mohla v letech před první světovou válkou vznikat architektura, „*kteřá snese přísná měřítká kvality*“.<sup>67</sup> Fasáda pozbyla historizující motivy a uplatňuje geometrické pojetí. Centrem zájmu zůstává oblast okolo oken, zvláště



v nadokenních římsách. Pozornost upoutá zejména segmentově zakončený štít s termálním oknem mezi dvojicí pilířových útvarů po stranách, dále maskarony a dekorativní ornamentika, která opět prozrazuje secesní vliv. Bohatě vypravená budova překvapovala nejenom vyříbenou dekorací, ale i poměrně čistým konstruktivním výrazem.

Rozdělení místností v přízemí je řešeno velmi podobně jako u Wakovy vily. Hlavním vchodem se vstupovalo do předsíně, která vedla do za ní umístěného schodiště a do menší centrální haly, kolem které se řadily místnosti. Do přízemí budovy téměř čtvercového půdorysu umístil projektant místnosti využívané pro denní aktivity, jako kuchyni, obchod, skladiště. V patře se nacházely ložnice a kabinet. Výrazným prvkem zahradního průčelí ve spojitosti s interiérem je prosklená terasa na východní straně domu. Tato vila, přesněji řečeno obytný a obchodní dům vilového charakteru, který si pro sebe nechal postavit obchodník Alois Míček, může být dobrým příkladem, jak se secesní tvarosloví stávalo stále universálnějším výtvarným názorem v architektuře, který začali slušně ovládat i autoři pohybující se svou tvorbou spíše v regionu. Právě Karlsederovým přičiněním získal Příbor i okolí několik velmi elegantních secesních fasád.

Takovým příkladem je i Rodinný dům čp. 233 [35,36] v ul. Zámečnické v Příboře. Bohužel v dnešní době stavba neodpovídá původnímu vzhledu. Dekorace již není patrná v takovém rozsahu, zmizel původní vstup zakončený termálním oknem a také následné zvýšení o jedno patro budovu výrazně změnilo. Jak stavba vypadala původně, dokládá plán průčelí. Autor se zaměřil především na výzdobu fasády, která kombinuje horizontální členění – pásová rustika v přízemí, průběžné římsy, s vertikálním secesním rámováním okenních polí. Velký počet secesních realizací však nelze očekávat, neboť secesí proklamovaný kult umění podporovali jen vzdělaní, zasvěcení zákazníci a těch v Příboře sídlilo jen málo.

Významnou realizací se stala secesní vila čp. 570 [37,38] v ul. Masarykově v Příboře (1911). Vila představuje rozsáhlý objekt s bohatě modelovanou siluetou. Půdorys celé stavby je nepravidelný a článkový. Základ dispozice tvoří podle anglického typu domu patrová hala s dvouramenným pravoúhlým schodištěm a dekorativně vyřezávaným

zábradlím, která tvoří komunikační jádro celého domu, z něhož jsou přístupné další obytné prostory na nepravidelném půdorysu. (Tzv. anglická dispozice, typická pro období pozdní secese a rané moderny, viz. např. Jan Kotěra – Trmalova vila v Praze – Strašnicích, 1902–1904 ad.).

Řešení kladlo velký důraz na vnitřní uspořádání prostorů a odráží se také na vnějším vzhledu. Typickými prvky jsou bohatě vybavený interiér či exteriér, strmé střechy s vikýři a malými věžičkami, bay-windows, které v interiéru rozšiřují obytné pokoje, různě provedená omítka, kamenná podezdívka, bosované nároží. V přízemí na severozápadní straně vily nechybí prosklená veranda, propojující kuchyni se zahradou. K pestrosti členitých průčelí přispívá i to, že na jednom objektu se vyskytuje třeba pět různých tvarů oken. Hlavní vstup kryje zaklenutá markýza nesená pilířem a kopírující tvar dveří, v ose hlavního průčelí vedle vstupu se nachází termální okno završené pravděpodobně sochařským doplňkem, pojatým jako mužská figura na koni, oděná v plášti s helmicí a kopím, podle plánů nelze přesně vyčíst, zda jde o doplněk štukový či kamenný, reliéf či malbu.

Pozdější přestavby vilu zcela změnily, ztratila svou výraznou členitost a dráždivým novotvarem se stala rozměrná moderní skleněná veranda, naprosto neodpovídající celkovému řešení stavby, která nahradila původní bohatě zdobené průčelí. Poznání okolností práce na této vile se prakticky výlučně omezuje jen na plánovou dokumentaci. A v tomto případě nám chybějí kompletní půdorysné plány, známe pouze rozdělení místností v přízemí. Vila je známkou toho, že architekt reagoval pružně na nově se šířící styl bydlení, jehož realizaci pravděpodobně umožnila přítomnost solventního objednavatele.

V době, kdy se v architektuře kritizovaly teatrální efekty odeznívajícího historismu, se i v periferním průmyslovém městě názory na umění proměnily. I zde chtěli být lidé na výši doby a mít účast na nejnovějším dění, a proto se přílišná ornamentika časem stala projevem včerejška. Místo toho zavládla jednoduchost a prostota. Je-li řeč o stylu, bývá přívlastek „moderní“ téměř vždy doplněn příslovcem „přísně.“<sup>68</sup> Karlseder dělil svoji přízeň současně mezi neorenesanci, klasicismus a secesi, nové trendy v evropském vkusu na přelomu století však zaznamenal pozoruhodně rychle.

Blízko k výtvarnému názoru premoderního racionalismu stál Karlseder u návrhů novostavby Wakovy vily v Příboře [39,40] (1912) na ulici 28. října, čp. 578 a 579. Rádi bychom však o jeho autorství měli jasný doklad. Vzhledem k datu jejího vzniku se jedná o stavbu velmi pokrokovou a pro místní prostředí atypickou. Vila, řešena jako dvojdom, je osově souměrná, každá část má svůj vlastní vstup situovaný u schodišťového rizalitu bočních fasád. Jde o stavbu nepravidelného půdorysu, jejíž monumentální ráz zdůrazňují dva vystupující rizality v průčelí, zakončené štíty, přízemí zdobí pásová rustika. Jeho autor směřoval k oproštění od plastických dekorativních prvků k uplatnění hladkých plochých stěn s plošnou dekorací. Fasády, po celém objektu zdobené jemnými štukovými rámci, římsami, rostlinným dekorem a s pravoúhlými i oválnými okny, architekt s ohledem na klasickou vyváženost rytmických a proporčních vztahů koncipoval podle osově souměrnosti. Zajímavý pohled na řešení interiéru a komfort představuje návrh půdorysu. Bohužel k dispozici jsou jen plány novější, získané od Zdeňka Panáka, majitele domu čp. 578. Vedle běžných místností se uplatnila hala s trojramenným schodištěm ve tvaru U, prosklená veranda na východní straně domu nebo lázeň. Během 20. století prošla vila úpravami zejména v interiéru.

Při projektování hmotové skladby vily čerpal autor z neoklasicizujících forem a představuje tak nejvýraznější doklad premoderní architektury v Příboře na počátku 20. století. Kde přesně se stavitel ke své stylové volbě inspiroval, nelze spolehlivě doložit. Pokročilost tohoto moderního slohového pojetí lze vysvětlit snad tím, že vilu si postavili Karlsederovi pro sebe. Objekt tak nabývá zvláštního významu, jelikož lze předpokládat, že jeho tvůrce nebyl zatížen větším omezením, než hlediskem finančním, praktickým nebo rodinným. Po Bedřichově smrti ji dle předložených plánů dostavěla manželka Anna, a následně dům odkázala svojí dceři, provdané Wakové. Touto stavbou se architekt výrazně zapsal do tváře Příbora. K radikálnímu zlomu v jeho tvorbě však nedošlo. I nadále se objevují realizace v podobě jednoduchých vesnických stavení.

Naopak výstřednější hromadění efektů, příznačné pro historismus pozdní fáze, se projevilo v návrzích a následné realizaci stavby Katolického

domu na ul. Lidické čp. 560 [41–43] (1910–1911), která patří do skupiny staveb, kde nemáme Karlsederovo autorství doloženo plánovou dokumentací. Proto se zde opíráme především o výpovědi pamětníků. Funkce městského stavitele mu umožnila rozvinout jeho schopnosti projektanta a navrhnout jednu z nejvýznamnějších architektur ve městě Příboře. V současné době objekt slouží jako dům kultury. Družstvo Katolický dům pověřilo v roce 1910 stavitele Bedřicha Karlsedera vypracováním projektu budovy a jeho následnou realizací. Stavba byla zkolaudována 19. srpna 1911. Budovu vysvětil dr. Antonín Cyril Stojan za účasti monsignora Jana Šrámka. Od roku 1913 se zde pořádala i kinematografická představení. Následujícího roku navrhl Karlseder kuželnu a další hospodářské budovy, situované za katolickým domem, později dále rozšiřované.<sup>69</sup> Podobný vývoj pozdního historismu, pro nějž je jednak typická syntéza historických slohových prvků a jednak jejich rozklad, je možné sledovat na celé řadě Karlsederových budov a projektů. Výsledné stavby se obvykle liší vlivem autorské invence, druhem stavby a požadavky objednavatele.

Za německé okupace roku 1945 Katolický dům vyhořel, po obnovení prošel dvěma velkými přestavbami, v letech 1968 až 1969 a v období 1983–1988<sup>70</sup>, které jsou patrné dodnes. Obě přestavby změnilы vzhled Katolického domu, bohužel ne k lepšímu, především z důvodů nedostatku investičních prostředků.<sup>71</sup> A tak je do dnešních dnů oprávněně předmětem kritiky mnoha občanů města Příbora.

Na dobových fotografiích se nám budova katolického domu představuje jako výrazně eklektická. Plasticitu budovy umocňují četné architektonické detaily i kontrastní barevnost. Fasádní plochy měly červené a architektonické články šedé omítky. Dominantních efektů dosáhl architekt výzdobou fasády a užitím velkých segmentově zakončených oken. Dispozičně náročná stavba obsahuje ústřední sál s galeriemi, které sloužily k produkcím, zábavám a společenskému životu. Sloupový portikus v průčelí, otevírající se do ulice, rozvádí motivy vrcholné renesance, kdežto segmentově zakončená okna v přízemí, zprohýbaný balkón nad portikem a další detaily, uplatňující se na fasádě, navazují na linii secesní. Nad mohutnou římsou po stranách neobarokního štítu se objevují slepé arkýře.

V produkci většiny regionálních architektů už dříve přijímala secese rysy baroka či klasicismu, jak to ilustruje například tato stavba katolického domu. V detailu i v celkové koncepci dům pravděpodobně ovlivnila architektura vídeňská.

Uznání si zaslouží především stavba vlastního architekta domu na Ostravské ulici čp. 80, známého jako Karlsederova vila [44–48]. Vilu koupil v roce 1878 otec Bedřicha Karlsedera Kašpar od kopřivnického továrníka Adolfa Rašky. V roce 1880 přistavěl k přízemnímu domu další patro, jak to vyplývá z provedených kreseb. Do současné podoby – se schodištěm, podkrovím a vyhlídkou – přestavěl vilu až v roce 1907 jeho syn Bedřich.<sup>72</sup> Vila umístěná ve svahu těží ze své výhodné polohy a nabízí obytným pokojům dostatek slunečního světla i působivé vyhlídky na níže položené město a na okolní horské masivy.

Větší předměstský dům s hospodářskou částí, obklopený velkou zahradou, zastupuje místní stavební produkci s prvky secese a historismu. Architekt navrhl trojpodlažní blokový objem s valbovou střechou. Průčelí se dvěma hlavními vstupy má osm okenních os. Na vnějšku stavby se po celé ploše objektu uplatnila bohatá secesní ornamentika v podobě ozdobných lišt, vlysů, štukových rámců, secesních dekorativních křivek a vitráží. Kazetové dveře zdobí geometrické prvky. Architekt v oněch letech jen zřídka usiloval o přísnost dodržování klasicizujících principů. Působivost jeho projevu se zakládala naopak na porušování regulí. V architektonickém zpracování, jak je to patrné i z jeho předešlých staveb rodinných domů, se i zde objevuje „švýcarský styl“, zvolený pro podhledy dřevěné převíslé střechy a pro verandu zahradního průčelí. Dominantu zde tvoří trojpodlažní veranda polygonálního půdorysu z dřevěné konstrukce, v přízemí používaná jako skleník. Karlseder využil dřevo jako výraz přírodních sil a jako protiklad ke svým křehkým ornamentálním výtvarům. Jde-li o barevnost, zvolil kombinaci zelené, červené a žluté, oblíbených barev moravského lidového umění.

Někteří stavebníci, mezi nimi i Karlseder patřili rovněž k představitelům místní inteligence a často měli blízko k soudobému výtvarnému umění, jež se v interiérech těchto bytů a vil významně uplatňovalo. Od ostatních Karlsederových staveb se právě tato vila odlišuje

bohatou dekorací interiéru, kde se dochovala vnitřní výzdoba pokojů s malovanými mramorovými sokly a drapériemi. Větší místnost a chodby mají štukové stropy na fabionech. Prostorové uspořádání nevybočuje ze známých schémat: nechybí hala s dvouramenným schodištěm. Stěny tohoto schodiště zdobí štukové prvky a osm obrazových výjevů s loveckou tematikou, umístěných po dvou proti sobě nad podestami schodišťových odpočívadel. Malby provedené kolem roku 1900 jsou dílem místního malíře Antonína Svobody,<sup>73</sup> který pro stavitele Bedřicha Karlsedera vyzdobil také prostory schodiště v objektu Masarykova gymnázia v Příboře. Význam dochovaných maleb spočívá především ve vztahu k osobnosti Bedřicha Karlsedera. Volba námětu maleb prezentuje majitele domu a dokumentuje životní styl podnikatelských vrstev na přelomu 19. a 20. století. Malby mají hodnotu pouze ve spojení s objektem a hodnoty historické a výpovědní převyšují kvality výtvarné.

V přízemí se nacházela u vstupu přijímací kancelář, pokoje a v pravé části objektu prostory ateliéru a sklad stavebnin. V patře tvoří prostorovou dominantu obývací hala a ložnice s kachlovými kamny. Podkroví se využívalo jako myslivecký salónek. Všechny ostatní místnosti jsou v plánu označeny jako „světnice“, takže nelze přesně určit jejich účel. Obdobný rozvrh místností v přízemí se nachází i v patře.

Dům více než 125 let sloužil jedné rodině – Karlsederům. Ovšem s krátkou přestávkou v 90. letech, kdy vila na pár let změnila vlastníka. V té době se nenašel člověk, který by se o kdysi honosný dům staral. Budova tak chátrala. Vilu po roce 2000 získala zpět pravnučka stavitele a začalo se s opravou domu.<sup>74</sup> Dnes má budova novou střechu, včetně krovů. Karlsederova vila, která je památkou zapsanou v rejstříku Ústředního seznamu kulturních památek ČR, je zdařilým příkladem secesní architektury a svým provedením s řadou umělecko řemeslných prvků i detailů přesvědčivě poukazuje na činnost a záliby rodiny Karlsederových. Kulturní památka dostává svou původní podobu. Část vily by měla být zpřístupněna. Svědčí o tom i projekt obnovy vily a jejího následného využití.

Ve své době velmi honosná stavba tvoří důležitou součást předpolí Městské památkové zóny Příbor. I když se objekt v současné době nalézá ve

špatném stavebně–technickém stavu, který si vyžádá náročnou rekonstrukci, je stále jasně patrná jeho historická i umělecká hodnota.

## 9. Sporné realizace

V pozůstalosti Bedřicha Karlsedera a jeho otce Kašpara se dochovalo velké množství precizně provedených plánů, nedávno zpracovaných a uložených v Státním okresním archivu v Novém Jičíně.<sup>75</sup> Dokumentace obsahuje návrhy, plány, rozpočty, stavební deníky, účty a úřední korespondence týkající se staveb, na kterých se Karlseder nějakým způsobem podílel, nebo o které se ucházel. Některé zůstaly v soukromém vlastnictví pana Vlašice. Můžeme říct, že málokterá stavitelská firma z okolí, na přelomu 19. a 20. století, zanechala archiv v takovém rozsahu, jak se s ním setkáme u firmy Karlsedera. Precizně provedené kresby vypovídají o vysoké úrovni jeho podniku a stávají se pro nás zásadním pramenem poznání o architektonických dějinách města Příbora.

Při množství dochovaných plánů se nabízí otázka, do jaké míry je možné daný projekt, doložený plánem signovaným majitelem stavební firmy, ztotožnit s osobou Bedřicha Karlsedera jako autora. Není zřejmé, kolik staveb je mu možno opravdu připisovat jako projektantovi, nikoliv pouze jako staviteli, s ohledem na nedostatek písemných pramenů a často chybějící plánové a spisové dokumentace. Situaci dále komplikuje množství přestaveb, jež setřely původní výraz stavby. Sledujeme-li projekty soukromých rodinných domů i veřejných a reprezentativních staveb, připisované Bedřichu Karlsederovi, pak nás až udiví, jak po celý svůj tvůrčí život střídá různé slohové formy. Samozřejmě se najdou i výjimky, převážně v menších projektech soukromých rodinných domků, kde naopak setrvává na jednotné, téměř neměnné formě a kde především kvantita vítězí nad kvalitou, jak tomu ani v podmínkách města Příbora nemohlo být jinak. Zamyslíme-li se nad jeho celoživotním dílem, zdá se nám, že zde nevidíme žádný jednotný výtvarný ráz ani jednotnou koncepci. Jakoby každá stavba odpovídala jinému projektantovi.

Při tak výrazných rozdílech v provedení návrhů se jeví Karlsederovo autorství u některých staveb jako více či méně sporné. O budově Masarykova gymnázia v Příboře [49] (1903–1904) například víme, že výstavba byla svěřena právě Karlsederovi, který ji provedl dle plánu



brněnského architekta Františka Valenty. Nedlouho poté, roku 1909–1910 realizuje českou měšťanskou školu v Kopřivnici [50–54] v Husově ulici čp. 340. Zde se opět setkáváme s Karlsederem jako stavitelem, ale také jako s projektantem ve spolupráci s firmou Vojtek a Rossman z Polské Ostravy. Zmíněná jména jsou doložena na plánech této kopřivnické školy z roku 1908–1909, nalezených v archivu Nového Jičína a také v protokolu ofertního řízení na stavební práce, kde se objevují další dvě jména – J. F. Pokorný, architekt a stavitel z Moravské Ostravy a Józsa Dvořák, architekt a stavitel z Polské Ostravy. Obecní výbor zadal stavbu školní budovy 24. května 1909 Bedřichu Karlsederovi, který předložil nejlacinější návrh, náklady na stavbu odhadoval na 145 561,07 korun.<sup>76</sup> Po zadání zakázek městská rada obdržela dopis podaný továrnou *Nesseldorfer Wagenbaufabriksgesellschaft*, ve kterém tato instituce vyjadřuje pobouření nad výběrem firmy Bedřicha Karlsedera.<sup>77</sup> Obec však od svého rozhodnutí neupustila a aféra postupem času utichla.

Dostáváme se k otázce autorství a zda je možné, aby na projektu z počátku 20. století mohli spolupracovat dva různí architekti, jak je to běžné u projektů v současně době. Doložené spisy z roku 1909 a městské zprávy uvádějí za autora plánů stavitelskou firmu Vojtek a Rossmann z Polské Ostravy,<sup>78</sup> což vyvrací údajné autorství Karlsedera. Vezmeme-li však v úvahu, že v několika případech se objevuje i jméno Bedřicha Karlsedera jako projektanta,<sup>79</sup> je tato záležitost stále sporná.

Tříkřídlá dvoupatrová škola v Kopřivnici se vyznačuje přísnou symetričností. Její autoři použili neorenesanční tvarosloví, charakteristické pro českou architekturu třetí čtvrtiny 19. století, kombinované se secesními prvky. Stavbu je možné s ohledem na formální rysy (neorenesance) připisovat městskému staviteli Bedřichu Karlsederovi, ale s ohledem na náročnost takového úkolu, jako je projekt školní budovy, je pravděpodobné, že stavbu Karlseder realizoval dle plánů nikoliv vlastních, ale firmy Vojtek a Rossman z Polské Ostravy, i když se tato firma zabývala spíše stavební produkcí, než-li vlastními projekty. S jistotou víme, dle signovaných plánů, že Karlseder navrhl při budově měšťanských škol secesní ohradu, kůlny a hospodářský dvůr.

Vypracované plány kopřivnické školy použili, na základě rozhodnutí opavské školské obce, roku 1909–1911 pro stavbu měšťanských škol v Opavě [55] v ul. Krnovské 86/101 (nyní ZŠ Krnovská).<sup>80</sup> Pro první pozemek, který nakonec zakoupila jiná společnost, vypracoval plány stavitel a architekt N. Tichý z Moravské Ostravy, pro druhý, blíže k centru, J. Dvořák z Polské Ostravy. Nepodařilo se schválit ani jeden z nich. Česká měšťanská obec rozhodla přistoupit k plánům, předložených již dříve pro stavbu měšťanských škol v Kopřivnici.<sup>81</sup> Ty svým tvaroslovím české novorenesance kombinované se secesními prvky lépe vyhovovaly dobovému cítění českého národního hnutí. Stavbu realizoval roku Josef Navrátil, stavitel ze Zábřehu nad Odrou.<sup>82</sup> Budovu umístili podobně jako v Kopřivnici dále od uliční čáry, čímž vznikl prostor pro zahradu. Budova je do Krnovské ulice obrácena širokým patnáctiosým průčelím, které vedle vysokých štítů dekorují kamenné reliéfy představující Františka Palackého a Jana Amose Komenského. Pro Kopřivnickou školu a snad i pro Opavu je vytvořil pražský sochař Václav Novák.<sup>83</sup> V archivních pramenech týkajících se opavské školy se však s autory projektu nesetkáme.

Další nevyřešenou otázkou je i podíl Bedřicha Karlsedera na přestavbě Štramberské trůby [56–58] a jejím zastřešení. Jelikož v dokumentech týkajících se postupu oprav jsou značné mezery, autorka vycházela z regionálních časopisů. Původní plány, pocházející od architekta Josefa Pokorného z Moravské Ostravy, „*málo odpovídaly historii*“<sup>84</sup>, proto c. k. Centrální komise ve Vídni doporučila architekta Kamila Hilberta,<sup>85</sup> v té době již zaměstnaného na svatovítské katedrále v Praze. Kamil Hilbert vypracoval roku 1901 romantizující návrh, vycházející ze severské gotiky. Obnovení bývalého štramberského hradu, především jeho věže, sloužící jako vyhlídka, proběhlo roku 1902–1903. Jednalo se o akci dlouhodobou, která vyvrcholila zpřístupněním věže roku 1903. Při opravě věž dostala jehlancovou střechu krytou šindelem a ochoz; na kamenných konzolách ve zdivu věže byl pak vystavěn krov. Stavební úpravy hradu, včetně vyspravení hradeb, provedl Bedřich Karlseder,<sup>86</sup> v jehož majetku byly před několika lety nalezeny i plány Kamila Hilberta<sup>87</sup> a vlastní rozpočty stavebních prací.<sup>88</sup> *Zpravodaj města Štramberk* potvrzuje, že na stavbu „*přišli dělníci z okolí,*

hlavně z Příboře“.<sup>89</sup> Karlseder měl pojmout tuto zakázku především jako prestižní záležitost a propagaci své firmy. Rozhodl se proto realizovat projekt bez nároku na honorář, což mu umožnilo předložit nejvýhodnější cenovou nabídku a tím tuto zakázku získat. Tento projekt se setkal s velkým ohlasem, po Čechách i na Moravě se organizovaly dobrovolné finanční sbírky. Iniciátorem celé akce byl štramberský starosta a lékař MUDr. Adolf Hrstka.<sup>90</sup>

Pochybnosti o autorství vyvstávají i u jiných staveb připisovaných Karlsederovi. Problematicčnost spočívá v nedostatečné autorské průkaznosti. Hlavním důvodem je fakt, že početná projektová nebo prováděcí dokumentace je neúplná, nečitelná, ztracena nebo je v majetku soukromých osob. Díky časté absenci archivních pramenů není vždy zcela zřejmé, které návrhy pocházejí z dílny Karlsedera a které jsou jen prováděcími plány zhotovenými jinými autory. Stejně tak se zdá problematické i použití formální analýzy. To znemožňuje jakékoli definitivní připsání některých staveb, a proto jsme nuceni se spoléhat i na výpovědi pamětníků.

Do této skupiny staveb, kde není autor písemně doložen, patří i realizace Zemské zimní hospodářské školy v Příboře [59,60] (1913) na Masarykově ulici čp. 586 (nedávno Dům dětí a mládeže), která je rovněž připisovaná Bedřichu Karlsederovi.<sup>91</sup> Při podrobnějším bádání se i zde, stejně jako u kopřivnické školy, setkáme i s jiným jménem, pravděpodobně skutečným autorem plánů školní budovy. Sborník *VSONJ*<sup>92</sup> uvádí autora projektu stavitele Ferdinanda Buriana z Kopřivnice, jehož rozpočet činil 57664,49 rakouských korun, včetně úhrady stavebního místa. Situaci komplikuje fakt, že budova školy, respektive její výzdoba, se v původní podobě nezachovala, stejně tak její návrhy. S jistotou víme, že výstavbu školy svěřili Bedřichu Karlsederovi a roku 1913 ji dokončila manželka Anna.<sup>93</sup> Budova sloužila různým účelům (zemědělská odborná hospodářská škola, ubytovna pro vojsko, internát, učebny atd.) až do roku 1977, kdy prošla výraznou rekonstrukcí při přestavbě na Dům pionýrů.<sup>94</sup> Jak stavba vypadala původně, dokládají dobové fotografie a pohlednice. Hlavní fasádu o sedmi okenních osách akcentuje středový rizalit se segmentovým štítovým nástavcem. Nároží zpevňovala bosáž a celou fasádu zdobil bohatý vegetabilní a geometrický dekor, uplatněný především v oblasti oken.

Další problémy vyvstávají i u moderní a z hlediska architektonického vývoje v regionu zcela nadčasové tzv. Wakovy vily v Příboře (1912), provedené v neoklasicistním stylu. Karlsederovo autorství zde potvrzují pouze slova Pavla Vlašice a majitelky domu, pravnučky Bedřicha Karlsedera, která vlastní původní plány, ale bohužel nedovoluje do nich nahlédnout. Jde o stavbu opět ne zcela odpovídající běžné Karlsederově produkci. Proti Karlsederovu autorství hovoří neobyčejně monumentální rozvrh stavby i její moderní výraz.

Na tomto místě můžeme připomenout i realizaci Katolického domu v Příboře (1910–1911), jehož návrh se opět připisuje Karlsederovi. Původní plány však zanikly za německé okupace roku 1945, kdy Katolický dům vyhořel, a následné přestavby jeho vzhled zcela změnily. Původní podobu můžeme studovat pouze z dobových fotografií a na nich nás opět překvapí architektonická forma odlišná od Karlsederova stylu.

Připustíme-li, že poslední dvě zmíněné stavby náleží do okruhu Karlsederových vlastních projektů, vyvstane tak najevo, že byl schopen řešit dvě budovy ve stejné době stylově zcela odlišně.

## 10. Závěr

Práce se pokusila zmapovat tvorbu Bedřicha Karlsedera na přelomu 19. a 20. století, především v době, kdy působil jako městský stavitel pro město Příbor. Vzhledem k množství jeho projekčních úkolů jeví se nám výčet staveb v této práci uvedených velice kusým. Avšak nebylo záměrem zabývat se celou tvorbou, nýbrž ukázat na několika příkladech osobnost stavitele a architekta Bedřicha Karlsedera v souvislosti s politickým i hospodářským děním ve městě. Proto se zdálo smysluplnější věnovat se podrobněji jen omezenému počtu konkrétních staveb – např. těm, které považuji za výrazné ze stylového hlediska a těm, kde se autorství Bedřicha Karlsedera jeví nejasné.

Bedřich Karlseder se často prokazuje jako střízlivý a věcný projektant a stavitel, který se až na výjimky zříkal vlastního projevu a výtvarné představy podřizoval funkčnímu konceptu. Jak již bylo řečeno, základní stylovou intencí jeho staveb byl historismus měnící se charakterem a slohovým východiskem až k secesi. Práce si kladla mimo jiné za cíl zhodnotit Karlsederův přínos pro město Příbor. V tomto případě lze usoudit, že s osobitostí navázal na tradici místního stavitelství. Můžeme říci, že některé práce přesahují úroveň regionu. K nejlepším realizacím, která reflektují již soudobé moderní tendence, patří Wakova vila, kde elementární geometrické formy nahradily dosud převládající klasické tvarosloví fasád; dále realizace některých secesních staveb, především vila čp. 570 na Masarykové ulici v Příboře; Karlsederova vila, prohlášená za kulturní památku; dále městské zakázky, jako Katolický dům nebo projekty pro významnější obyvatele města. Tyto stavby lze označit za jedny z nejzajímavějších v místní stavitelské produkce na přelomu století.

Významným počinem Bedřicha Karlsedera v Moravskoslezském kraji se staly také realizace plánů jiných architektů, jako je rekonstrukce hradu ve Štramberku, stavba Masarykova gymnázia, měšťanské školy v Kopřivnici a Zimní hospodářské školy v Příboře. Pokud zhodnotíme důležitost a charakter veřejných stavebních počínů, přestože v některých oficiálních úkolech zůstával jen vykonavatelem již navržených projektů, a postavíme je

do kontextu otázky německé národnosti v českém městě ovládaném silnými národnostními problémy, můžeme konstatovat, že si nevedl nejhůře. I když jsme si vědomi, že jeho produkce není hlavním článkem uměleckého vývoje a že se může v kontextu jiných moravských měst zdát průměrná, přesto Bedřich Karlseder v mnohých případech dokázal, že byl zdatným projektantem.

## Poznámky

---

1. Pavel Vlašic, *Stavitel Bedřich Karlseder* (kat. výst.), Muzeum Novojičínska, Nový Jičín 2006.
2. Pavel Vlašic – manželka Helena Vlašicová, praprapravnučka stavitele a architekta Bedřicha Karlsedera.
3. Pavel Vlašic, 150 let od narození Beřicha Karlsedera, *Měsíčník města Příbora*, listopad 2005, s. 7.
4. Pavel Vlašic, Bedřich Karlseder (1856–1913), *Trubač*, č. 7, srpen 2006, s. 33.
5. Oldřich Sobek, Kašpar a Bedřich Karlsederovi, *Na císařské cestě – Vlastivědná příloha Libhošťského zpravodaje*, 2007, s. 19–28.
6. Jiří Jurok, Lubomír Loukotka "et al.", *Dějiny města Příbora*, Nový Jičín – Příbor 2002.
7. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, sv. 17, Nový Jičín 1976.
8. Pavel Šopák, Školní budovy a urbanistický vývoj Opavy v období historismu, in: *Opava – Sborník k dějinám města 1*, Opava 1998.
9. Marcela Gavendová "et al.", *Kulturní památky okresu Nový Jičín*, Nový Jičín, 1996.
10. Pavel Šopák (rec.), Pavel Vlašic, Stavitel Bedřich Karlseder, *Časopis Slezského zemského muzea*, 2005, s. 291–292.
11. Viz O. Sobek, (pozn. 5), s. 19.
12. Jindřich Vybíral, *Jiný dům: Německá a rakouská architektura na Moravě a ve Slezsku v letech 1890–1938*, Praha 1993, s. 8–7.
13. Ach my příborští vlastenci, *Lubina II*, 1906, č. 33, 18. 6.
14. *Moravské Kravařsko (Politický okres Novojičínský)*, Příbor 1898, s. 287.
15. Viz P. Vlašic (pozn. 3), s. 7.
16. Výpověď Pavla Vlašice.
17. Poznámky k volbám obecního výboru v Příboře, *Lubina II*, 1906, č. 45, 10. 11.
18. Příborské poměry, *Lubina II.*, 1906, č. 9, 3. 3.
19. *Lubina II.*, 1906, č. 45, 10. 11.
20. Viz Příborské poměry (pozn. 18).
21. Druhým dokumentem, *Lubina*, 1908, č. 26, 5. 8.
22. Viz J. Jurok "et al." (pozn. 6), s. 107.

- 
23. Obyvatelstvo politického okresu Novojičínského, *Příborské noviny* II, 1904, č. 2, 8. 6.
  24. Na účet „Ostr. Denníku“ a „Pozara“, *Příborské noviny* II, 1904, č. 42, 17. 8.
  25. Viz Příborské poměry (pozn. 18).
  26. Viz P. Šopák (pozn. 10), s. 291.
  27. Viz J. Jurok "et al." (pozn. 6), s. 130.
  28. Ibidem, s. 69.
  29. Italský podnikatel, později příborský purkmistr.
  30. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, inv. č. 109.
  31. Viz J. Jurok "et al." (pozn. 6), s. 88, 90.
  32. Ibidem, s. 91.
  33. Před rokem 1620 dosáhl Příbor počtu asi 1900 obyvatel a stal se největším městem hukvaldského panství a postoupil mezi větší moravská města na 21. místo. – F. Matějek, Moravská Ostrava s okolím za třicetileté války, In: *Ostrava – příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* 10, s. 173–175.
  34. Viz M. Gavendová (pozn. 9), s. 165.
  35. Viz J. Jurok "et al." (pozn. 6), s. 104.
  36. Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002, s. 150.
  37. *Příborské noviny* II, 1904, č. 38, 17. 9.
  38. Stavby, *Příborské noviny* II, 1903, č. 7, 18. 4.
  39. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, dodatky – plány Bedřicha Karlsedera.
  40. Výpověď Pavla Vlašice
  41. Pavel Vlašic, Tvorba příborských architektů devatenáctého století – Kašpar Karlseder a Bedřich Karlseder, *Měsíčník města Příbora*, září 2006, s. 10.
  42. Zpracoval Pavel Vlašic.
  43. Pavel Vlašic (pozn. 41), s. 10.
  44. Příbor byl v době života Bedřicha Karlsedera okresním městem, proto tolik realizací firmy Karlsederových v okolí Příbora.
  45. Dokument o zápisu na Vysoké škole technické ve Vídni je v majetku Pavla Vlašice.



- 
46. Viz P. Vlašic (pozn. 1), s. 3.
  47. Ibidem, s. 3
  48. Ibidem, s. 4.
  49. František Talpa, *Krajská výstava severovýchodní Moravy v Příboře 1911 : od 12. srpna do 12. září*, Příbor 1911, s. 100–101.
  50. Viz P. Vlašic (pozn. 1), s. 8.
  51. Někdy se chybně uvádí jméno Bedřicha Karlsedera.
  52. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, inv. č. 1019 G , kart. 371.
  53. SOkA Nový Jičín, Pozůstalost Bedřicha Karlsedera.
  54. Ibidem.
  55. Viz J. Vybíral (pozn. 12), s. 11.
  56. Viz P. Vlašic (pozn. 1), s. 4.
  57. Viz P. Šopák (pozn. 10), s. 291.
  58. Viz M. Gavendová "et al." (pozn. 9), s. 168.
  59. Igor Jalůvka, O stavebním vývoji příborských měšťanských domů, *Měsíčník města Příbora*, červenec 2009, s. 9.
  60. Lubomír Loukotka, *Svědkové příborské minulosti*, Příbor, 2008, s. 53–54.
  61. SOkA Nový Jičín, inv. č. 1020H, kart. 379; Půdorys I. patra obecní školní budovy v Příboře a nerealizované stavby 2. patra téže budovy s připojeným plánem vazby a nasazení 2. Patra.
  62. Viz J. Jurok, L. Loukotka "et al." (pozn. 6), s. 132.
  63. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, dodatky – plány Bedřicha Karlsedera.
  64. Viz J. Jurok, L. Loukotka "et al." (pozn. 6), s. 443.
  65. Ibidem
  66. Probuzení měšťanského pivovaru, *Lubina* III., 1907, č.10, 9. 3.
  67. Viz P. Šopák (pozn. 10), s. 292.
  68. Jindřich Vybíral, *Zrození velkoměsta – Architektura v obraze moravské Ostravy 1890–1938*, Ostrava 1997, s. 22.
  69. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, dodatky – plány Bedřicha Karlsedera.
  70. *Studie souboru staveb na Dům kultury ROH Příbor*, zpracoval ing. Rosík, Příbor, 1981, archiv Katolického domu Příbor.

- 
71. Ibidem.
72. Viz P. Vlašic (pozn. 4).
73. Koncepce restaurátorského ošetření, NPÚ Ostrava. Zpracovala Mgr. Š. Bínová Fridrichová, 27.7. 2004.
74. Pavel Karban, *Zrcadlo památek*, NPÚ, ú.o.p. v Olomouci, srpen 2006. s. 26–27.
75. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, dodatky – plány Bedřicha Karlsedera.
76. SOkA Nový Jičín, f. AM Kopřivnice.
77. Ibidem.
78. Archiv Regionálního muzea v Kopřivnici, inv. č. 104. – SOkA N. Jičín, f. AM Kopřivnice. – *Kopřivnické noviny* 1999, č. 35, 7. 10.
79. Viz P. Šopák (pozn. 8), s. 100. – Tuto informaci jsem dále získala od Pavla Vlašice a Jiřího Tichánka z Muzea fojtství v Kopřivnici.
80. Viz P. Šopák (pozn. 8), s. 100.
81. I. Kaprál, *První výroční zpráva měšťanských škol v Jaktáři*, Opava 1911, s. 8.
82. Ibidem.
83. Viz P. Šopák (pozn. 8), s. 100.
84. Josef Adamec, Adolf Hrstka a Štramberk, *Zpravodaj města Štramberka*, 2002, č. 1, s. 18–20.
85. Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 621.
86. Tuto informaci jsem získala od Pavla Vlašice, Ing. Jana Černocho (Odbor ÚP, rozvoje, MPR a investic, Příbor) a od pracovníků Městského úřadu ve Štramberku.
87. Za tuto informaci děkuji prof. Rostislavu Váchovi.
88. Majetek Pavla Vlašice.
89. Viz J. Adamec (pozn. 83), s. 19.
90. Viz J. Adamec (pozn. 83), s. 18–20.
91. Výpověď Pavla Vlašice.
92. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, sv. 41, Nový Jičín 1976, s. 55–57.
93. SOkA Nový Jičín, Pozůstalost Bedřicha Karlsedera.

- 
94. Ferdinand Pokorný, *Vlastivěda Moravská – Příborský okres*, Brno, 1917,  
s. 103.

---

## Prameny

1. Státní okresní archiv Nový Jičín (SOkA Nový Jičín)
  - f. AM Příbor, inv. č. 104, kart. 18
  - f. AM Příbor, inv. č. 109.
  - f. AM Příbor, inv. č. 1019 G , kart. 371, 372.
  - f. AM Příbor, inv. č. 1020 H , kart. 375, 379, 381, 383, 384, 385, 387, 388.
  - f. AM Příbor, inv. č. 1037 XI, kart. 473.
  - f. AM Příbor, Dodatky – plány stavitele Karlsedera 1864–1924.
  - f. AM Příbor, Pozůstalost Bedřicha Karlsedera.
  - f. AM Příbor, Katastrální mapa Příbora 1833, inv. č. 1840.
  - f. AM Příbor, mapy a plány
  - f. AM Kopřivnice, inv. č. 104, 102.

*Piaristé v Příboře – Sborník příspěvků z odborného sympozia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994. Nový Jičín 1995.*
2. Archiv Katolického domu Příbor, *Studie souboru staveb na Dům kultury ROH Příbor*, zpracoval ing. Rosík, Příbor, 1981.
3. Archiv Regionálního muzea Kopřivnice, inv. č. 49, 415
4. Státní okresní archiv v Opavě, Měšťanská škola Jaktař 1909–1942
5. Zemský archiv v Opavě
  - Dvacet pět let trvání měšťanské školy chlapecké a dívčí v Jaktaři u Opavy, Jaktař 1934.*
  - Ig. Kaprál (ed.), *První výroční zpráva měšťanských škol v Jaktaři* – vydaná ke slavnosti svěcení, Opava 1911.
6. Magistrát města Opavy – odbor výstavby
7. Pavel Vlašic – informativní výpověď
8. Zdeněk Panák (majitel Wakovy vily) – plány Wakovy vily
9. Koncepce restaurátorského ošetření Karlsederovy vily,  
NPÚ Ostrava, zpracovala Mgr. Š. Bínová Fridrichová 27. 7. 2004.

---

## Abecední seznam literatury

*Dějiny českého výtvarného umění III/2 1780/1890.* Praha 2001.

*Dějiny českého výtvarného umění IV/1 1890/1938.* Praha 1998.

*Dvacet pět let trvání měšťanské školy chlapecké a dívčí v Jaktaři u Opavy,* Jaktař 1934.

Marcela Gavendová "et al.", *Kulturní památky okresu Nový Jičín,* Nový Jičín, 1996.

Martin Horáček, *Sloh řádu a svobod. Poznámky k dějinám a teorii novorenesanční architektury v českých zemích,* Diplomová a rigorózní práce katedry dějin umění FF UP, Olomouc 2001.

Jiří Jurok, Lubomír Loukotka "et al.", *Dějiny města Příbora,* Nový Jičín – Příbor 2002.

I. Kaprál (ed.), *První výroční zpráva měšťanských škol v Jaktaři* – vydaná ke slavnosti svěcení, Opava 1911.

Stanislava Kovářová, Aleš Pustějovský, *Lašská brána Beskyd: dobové pohlednice 1895– 1945,* Ostrava 2004.

*Moravské Kravařsko (Politický okres Novojičínský),* Příbor 1898.

Taťána Petrasová – Helena Lorenzová (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění III/1–2, 1780–1890,* Academia, Praha 2001.

*Piaristé v Příboře, Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994.* Nový Jičín 1995.

---

Ferdinand Pokorný, *Vlastivěda Moravská – Příborský okres*, Brno 1917.

Dana a Zdeněk Roubínkovi, *Historismus v architektuře Karlových Varů*, Karlovarské muzeum, Karlovy Vary 1996.

Pavel Šopák (rec.), Pavel Vlašic, Stavitel Bedřich Karlseder, *Časopis Slezského zemského muzea*, 2005.

Pavel Šopák, *Klasicistní architektura Opavy let 1780–1850*, Matice slezská, Opava 2003.

Rostislav Švácha, Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918), *Umění XXXIX*, 1991, s. 402–436.

František Talpa, *Krajská výstava severovýchodní Moravy v Příboře 1911: od 12. srpna do 12. září*, Příbor 1911.

*Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, sv. 17, Nový Jičín 1976.

*Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, sv. 41, Nový Jičín 1976, s. 31–38, 55–57.

Pavel Vlašic, *Stavitel Bedřich Karlseder* (kat. výst.), Muzeum Novojičínska, Nový Jičín 2006.

Jindřich Vybíral, *Jiný dům: Německá a rakouská architektura na Moravě a ve Slezsku v letech 1890–1938*, Praha 1993.

Jindřich Vybíral, *Zrození velkoměsta – Architektura v obraze moravské Ostravy 1890–1938*, Ostrava 1997.

Jindřich Vybíral, *Mladí mistři – architekti ze školy Otto Wagnera na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002.

---

Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002.

Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, *Česká architektura 1800–1920*, Praha 1922.

Pavel Zatloukal, Přehled architektury historismu 19. století na Moravě, *Umění XXIX*, Praha 1980, s. 355–365.

Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002.

Pavel Zatloukal, *Historismus: Architektura 2. poloviny 19. stol. na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 1986.

## Časopisy a noviny

*Kopřivnické noviny*, č. 35, 1999

*Lubina* I, 1905

II, 1906, č. 9

III, 1907, č. 10

IV, 1908, č. 26, 27

V, 1909

*Měsíčník města Příbora*, Září 2006, Listopad 2005, Červenec 2009

*Moravská Orlice*, 1903, 1904

*Na císařské cestě – Vlastivědná příloha Libhošťského zpravodaje*, 2007

*Příborské noviny* I, 1903; II, 1904

1914–1937

*Trubač*, č. 7, srpen 2006

*Věstník Matice opavské, věnovaný kulturním a vědeckým potřebám slezským*, 1910, 1911, 1912

*Zpravodaj města Štramberka*, 2002, č. 1

---

## Summary

This thesis deals with the topic of the architectural works of builder and architect Bedřich Karlseder who greatly influenced the appearance of the town of Příbor and its surroundings during the turn of the 20th century. In his work he mainly utilized historical forms, ranging from renaissance revival to secession. After, he was enlightened by local sources and traditions, he came to a more modern concept of style.

Bedřich Karlseder graduated at the Technical University in Vienna where he studied architectural forces, and then he worked as an official city builder and architect in Příbor and projected and realized more than one hundred fifty objects, nowadays some of them are cultural monuments. He accepted piece-works of any kind, from simple to the demanding realizations, both public and private and he also participated in the working of renowned architects.

Although he was of German nationality and it wasn't easy to enforce in urban society, he became one of the most famous person in region and his architectural design significantly influenced the appearance of Příbor and its surroundings.



---

## Výběr z díla

### 1892

Přestavba měšťanského domu, ul. Jičínská č.p. 15, Příbor

Přestavba rodinného domu, ul. Místecká čp. 256, Příbor

### 1894

Rodinný dům, ul. Místecká čp. 258, Příbor

Opravy vyhořelých domů na ul. Místecké čp. 257, 259, 292, 294, 295 Příbor

Přestavba měšťanského domu, ul. Politických vězňů čp. 3, Příbor

### 1895

Rodinný dům, ul. Nádražní čp. 189, Příbor

Přestavba měšťanského domu, náměstí S. Freuda čp. 46, Příbor

Přestavba měšťanského domu, náměstí S. Freuda čp. 34, Příbor

Kaple Panny Marie, Příbor – Paseky

Přestavba rodinného domu, ul. Oldřicha Helmy čp. 174, Příbor

Přestavba rodinného domu, ul. Stojanova čp. 398, Příbor

Přestavba rodinného domu, ul. Nádražní čp. 123, Příbor

Návrh fasády měšťanského domu na nám. S. Freuda, čp. 12, Příbor

### 1896

Famí budova, Větrkovice, čp. 73

Rodinný dům, ul. Josefa Rašky čp. 392, Příbor

Rodinný dům, ul. Masarykova čp. 493, Příbor

Rodinný dům, ul. Tyršova čp. 491, Příbor

Regulační plán ulice Pod sv. křížem, Příbor

### 1897

Rodinný dům, ul. Masarykova čp. 496, Příbor

Rodinný dům, ul. Masarykova čp. 497, Příbor

Rodinný dům, ul. Šmeralova čp. 498, Příbor

Návrh na přestavbu a přístavby městské nemocnice, ul. Masarykova, Příbor

Hospodářská budova famího úřadu, ul. Stojanova čp. 364, Příbor

### 1898

Adaptace rodinného domu, ul. Řehoře Volného čp. 405, Příbor

---

Návrh na přístavbu domu, ul. Místecká čp. 287, Příbor

Adaptace hostince Mexiko, ul. Frenštátská čp. 166, Příbor

#### 1899

Rodinný dům, ul. Josefa Rašky čp. 416, Příbor

Přestavba rodinného domu, Místecká čp. 472, Příbor

Přestavba mlýna Ignáce Šustaly, ul. Štramberská čp. 426, Příbor

#### 1900

Přístavba měšťanského domu, ul. Jičínská čp. 54, Příbor

Budova pro úřednické byty ve Flusově kloboučnické továrně, ul. Místecká, čp. 287, Příbor

Rodinný dům, ul. Štramberská čp. 506, Příbor

#### 1901

Rodinný dům, ul. Nádražní čp. 229, Příbor

Rodinný dům, ul. Zámečnická čp. 227, Příbor

Rodinný dům, ul. Svatopluka Čecha čp. 196, Příbor

Rodinný dům, ul. Místecká čp. 37, Příbor

Rodinný dům, ul. Nerudova čp. 507, Příbor

Rodinný dům Arnošta Kriebla, Frenštátská čp. 510, Příbor

Rodinný dům, ul. Lidická čp. 511, Příbor

Hasičská zbrojnice, Petřvald – Petřvaldík

Nový železobetonový most, Závišice

Adaptace interiérů měšťanského domu, nám. S. Freuda čp. 42, Příbor

#### 1902

Továrna na pletené zboží firmy Schnürer, ul. Jičínská čp. 247, Příbor

Rodinný dům, ul. Stojanova čp. 400, Příbor

Adaptace měšťanského domu, náměstí S. Freuda čp. 20, Příbor

Soutěžní návrh na výpomocnou pokladnici, náměstí S. Freuda čp. 35, Příbor

#### 1903

Přestavba měšťanského pivovaru, ul. Nádražní čp. 216

Rodinný dům, ul. Hřbitovní čp. 529, Příbor

Adaptace rodinného domu, Na Hrázi čp. 452, Příbor

Adaptace rodinného domu, ul. Nádražní čp. 418, Příbor

---

Rodinný dům Valentina Kuchaře, ul. 28. října čp. 523, Příbor

Rodinný dům Augustina Kupky, ul. Nádražní čp. 190, Příbor

Rodinný dům Isidora Sklenovského, ul. Svatopluka Čecha čp. 522, Příbor

#### 1904

Přestavba domu, ul. Jičínská čp. 239, Příbor

Ateliér malíře Antonína Svobody, ul. Ostravská čp. 63, Příbor

Česká vyšší zemská reálka – výstavba, ul. Jičínská čp. 528 Příbor

Rodinný dům, Hřbitovní čp. 530, Příbor

Rodinný dvojdom, Nerudova čp. 531 a 532, Příbor

Rodinný dvojdom, Nerudova čp. 533 a 534, Příbor

Rodinný dům čp. 535, Příbor

Přestavba městské valchy, Příbor

Jez na řece Lubině, Příbor

Návrh na objem vodního práva pro mlýn čp. 60, Petřvaldík

Zpevnění břehů řeky Kopřivničky, Příbor

Nová městská kanalizace, Příbor

Půdní byt v měšťanském domě, nám. S. Freuda čp. 46, Příbor

Přístavba továrny na pletené zboží, ul. Jičínská čp. 247, Příbor

#### 1905

Rodinný dům, ul. Komenského čp. 536, Příbor

Adaptace rodinného domu, ul. Oldřicha Helmy čp. 176, Příbor

Dřevěný most, Skorotín

Projekt nové silnice Skotnice – Skorotín

#### 1906

Rodinný dům, ul. 28. října čp. 537, Příbor

Skladiště oleje kloboučnické továrny, ul. Místecká čp. 287, Příbor

Adaptace rodinného domu, ul. Švédská čp. 93, Příbor

Rodinný dvojdom, ul. 28. října čp. 545 a 546, Příbor

Rodinný dvojdom, ul. 28. října čp. 547 a 548, Příbor

Rodinný dům, ul. Štramberská čp. 558, Příbor

Vodovod pro továrnu firmy Simon Mandler, ul. Tovární, Příbor – Klokočov

#### 1907

---

Přestavba domu, ul. Ostravská čp. 80, Karlsederova vila, Příbor  
Adaptace továrny na pletené zboží, ul. Tovární, Příbor – Klokočov  
Přístavba křidel měšťanské školy, ul. Jičínská čp. 486, Příbor  
Přestavba měšťanského domu, nám. S. Freuda čp. 12, Příbor  
1908

Přestavba domu Marie Hambálkové, ul. Ostravská, čp. 70, Příbor  
Parní pila, ul. Štramberská, Příbor  
Návrh na elektrické vedení a osvětlení náměstí a nádraží, Příbor  
1909

Hostinec Točna, ul. Štramberská čp. 512, Příbor  
Přestavba rodinného domu, ul. Karla Čapka čp. 58, Příbor  
Rodinný dům, ul. Štramberská čp. 554, Příbor  
Návrh na úpravy splavu na řece Lubině u továrny Alberta Reisera, Příbor – Klokočov  
Adaptace hostince Fojtství, čp. 1, Rybí  
1910

Přestavba měšťanského domu, náměstí S. Freuda čp. 4, Příbor  
Rodinný dům, ul. Štefánková čp. 555, Příbor  
Česká měšťanská škola - výstavba, ul. Husova čp. 340, Kopřivnice  
Rodinný dům, Smetanova čp. 557, Příbor  
Stolařská dílna u domu, ul. Hřbitovní čp. 529, Příbor  
Přestavba rodinného domu, ul. Žižková čp. 367, Příbor  
Přestavba rodinného domu, ul. Řehoře Volného čp. 402, Příbor  
Přestavba rodinného domu, ul. Řehoře Volného čp. 411, Příbor  
Návrh na rozšíření továrny na pletené zboží, ul. Jičínská čp. 247, Příbor  
Rodinný dům, ul. Zámečnická čp. 233, Příbor

1911  
Katolický spolkový dům, ul. Lidická čp. 560, Příbor  
Rodinný dům Valentina Šimíčka, ul. Šmeralova čp. 568, Příbor  
Přestavba rodinného domu Anny Kubečkové, ul. Freudová čp. 117, Příbor  
Secesní kupecký stánek obchodníka Karla Grossmanna, ul. Nerudova čp. 508, Příbor

---

Vila, ul. Masarykova čp. 570, Příbor

Hospodářské budovy katolického domu, ul. Lidická, čp. 560 Příbor

Tři rodinné domy Anny Karlsederové, ul. Oldřicha Helmy čp. 141, 142, 143, Příbor

#### 1912

Přestavba rodinného domu Františka Gillara, ul. Karla Čapka čp. 58, Příbor

Rodinný dům manželů Heinrichových, ul. Jičínská čp. 55

Rodinný dům, ul. Šafaříková čp. 574, Příbor

Rodinný dům, ul. Nerudova čp. 147, Příbor

Wakova vila, ul. 28. října čp. 578 a 579, Příbor

Půdní byt v měšťanském domě, nám. S. Freuda čp. 6, Příbor

#### 1913

Rodinný dům, ul. Frenštátská čp. 582, Příbor

Rodinný dům, ul. Frenštátská čp. 583, Příbor

Rodinný dům, ul. Jičínská čp. 584, Příbor

Rodinný dům Jana Holuba, ul. Řehoře Volného čp. 410, Příbor

Adaptace rodinného domu, ul. Jičínská čp. 108, Příbor

Návrh na elektrické vedení, Příbor

Zemská zimní hospodářská škola, ul. Masarykova čp. 586, Příbor

Katolický dům, ul. Štramberská čp. 378, Kopřivnice

---

## Seznam obrazových příloh

- 1/ Návrh trojramenného schodiště patrového domu, Vídeň, 1883. Foto: Pavel Vlašic
- 2/ Návrh kasáren, Vídeň, 1833. Foto: Pavel Vlašic
- 3/ Plán přízemního domu paní Františky Poučkové, čp. 536, Příbor, 1905, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 4/ Návrh na úpravu fasády měšťanského domu čp. 12, Příbor, 1907, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 5/ Pohled na měšťanský dům čp. 12, Příbor. Foto: Marika Rolinčinová
- 6/ Návrh na úpravu fasády měšťanského domu čp. 15, Příbor, 1892, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 7/ Návrh na úpravu fasády měšťanského domu čp. 46, Příbor, 1895, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 8/ Návrh na úpravu fasády čp. 400, Příbor, 1902, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 9/ Průčelí domu čp. 400, Příbor
- 10/ Návrh fasády domu čp. 418, Příbor, 1903, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 11/ Průčelí domu čp. 418, Příbor. Foto: Marika Rolinčinová
- 12/ Návrh přestavby měšťanského domu čp. 4 – podélný řez, Příbor, 1909–1910, Foto: SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 13/ Pohled na měšťanský dům čp. 4, Příbor. Foto: Marika Rolinčinová
- 14/ Plán na postavení nové fary – průčelí a boční pohled, Větrkovice, 1895, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 15/ Návrh půdorysů fary ve Větrkovicích, 1895, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová

- 
- 16/ Návrh kaple – řezy, Příbor – Paseky, 1895, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, inv. č. 1020H. Foto: Marika Rolinčinová
- 17/ Návrh kaple – půdorys, průčelí a boční pohled, Příbor – Paseky, 1895, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, inv. č. 1020H. Foto: Marika Rolinčinová
- 18/ Kaple Panny Marie Příbor – Paseky. Foto: Marika Rolinčinová
- 19/ Nerealizovaný návrh evangelické modlitebny, Štramberk, 1905, převzato z: Pavel Vlašic, *Stavitel Bedřich Karlseder* (kat. výst.), Muzeum Novojičínska, Nový Jičín 2006.
- 20/ Plán přízemí a I. patra evangelické modlitebny ve štramberku, 1905, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 21/ Komplex továrních budov firmy Fluss (1883 – 1922), Příbor, kolem roku 1900, převzato z: Jiří Jurok, Lubomír Loukotka "et al.", *Dějiny města Příbora*, Nový Jičín – Příbor 2002, s. 369.
- 22/ Návrh přístavby domu Ignáce Flusse, čp. 287, Příbor, 1898, SOkA Nový Jičín, plány v majetku Pavla Vlašice.
- 23/ Dům Ignáce Fluse, čp. 287, Příbor – před rekonstrukcí roku 1898, převzato z: Stanislava Kovářová, Aleš Pustějovský, *Lašská brána Beskyd: dobové pohlednice 1895–1945*, Ostrava 2004.
- 24/ Pohled na bývalé sídlo Ignáce Flusse, čp. 287, Příbor, (nyní Hostinec U Hvězdy). Foto: Marika Rolinčinová
- 25/ Plán přístavby I. patra a půdy továrny na pletené zboží firmy Schnürer, čp. 247, Příbor, 1904, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 26/ Současný stav bývalé továrny na pletené zboží firmy Schnürer, čp. 247, Příbor, (nyní ubytovna). Foto: Marika Rolinčinová
- 27/ Návrh přestavby pivovaru – fasáda, řezy, Příbor, 1904, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 28/ Návrh přístavby pivovaru – fasáda, řez, Příbor, 1904, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 29/ Návrh přestavby pivovaru – přízemí a I. patro, Příbor, 1904, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová

- 
- 30/ Pohled na bývalý hostinec v Příboře, čp. 216, převzato z: Stanislava Kovářová, Aleš Pustějovský, *Lašská brána Beskyd: dobové pohlednice 1895–1945*, Ostrava 2004. Foto: L. Loukotka, 1950.
- 31/ Návrh přístavby I. poschodí rodinného domu Arnošta Kriebla, čp. 510, Příbor, 1901, SOkA Nový Jičín, f. AM. SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 32/ Pohled na vilu Arnošta Kriebla, čp. 510, Příbor, 1901. Foto: Marika Rolinčinová
- 33/ Návrh přestavby domu Aloise Míčka, čp. 239 – přední a boční fasáda, Příbor, 1904, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 34/ Návrh domu Aloise Míčka, čp. 239, Příbor, 1904 – řez, přízemí, I. Patro, SOkA Nový Jičín, f. AM Příbor, plány Bedřicha Karlsedera. Foto: Marika Rolinčinová
- 35/ Plán rodinného domu, čp. 233 – fasáda, řez, Příbor, 1910, plány v majetku Pavla Vlašice
- 36/ Pohled na dům čp. 233 v ul. Zámečnické, Příbor. Foto: Marika Rolinčinová
- 37/ Návrhy vily čp. 570 – půdorys, řez, boční pohledy, Příbor, 1911, plány v majetku Pavla Vlašice
- 38/ Pohled na vilu čp. 570 v Masarykově ulici, Příbor. Foto: Marika Rolinčinová
- 39/ Půdorys pravé části Wakovy vily, čp. 579, Příbor, 1912, plány v majetku majitele vily Zdeňka Panáka
- 40/ Wakova vila čp. 578, 579, Příbor. Foto: Marika Rolinčinová
- 41/ Katolický dům, Příbor, 1911, převzato z: Stanislava Kovářová, Aleš Pustějovský, *Lašská brána Beskyd: dobové pohlednice 1895–1945*, Ostrava 2004. Foto: Nakl. Ž. Busek, Příbor, kolem roku 1912.
- 42/ Velký sál Katolického domu Převzato z: V. Peter, L. Loukotka, *Procházka starým Příborem – Příbor na dobových pohlednicích*, Příbor 1998. Pohlednice z 20. let 20. Století.
- 43/ Současný stav Katolického domu v Příboře. Foto: Marika Rolinčinová



- 
- 44/ Návrh na přístavbu Karlsederovy vily, čp. 80 – fasáda, řez, Příbor, 1907, plány v majetku Pavla Vlašice
- 45/ Návrhy půdorysů Karlsederovy vily čp. 80 – zleva I. patro, krov, přízemí, původní půdorys, Příbor, 1907, plány v majetku Pavla Vlašice
- 46/ Výzdoba obývací haly Karlsederovy vily – malované drapérie, štukový strop (současný stav). Foto: Marika Rolinčinová
- 47/ Rekonstrukce Karlsederovy vily z roku 2004 – trojpodlažní veranda z dřevěné konstrukce. Foto: Marika Rolinčinová
- 48/ Současný stav Karlsederovy vily v Příboře. Foto: Marika Rolinčinová
- 49/ Masarykovo gymnázium v Příboře, realizace Bedřich Karlseder podle projektu Františka Valenty, převzato z: *Almanach Masarykova gymnázia v Příboře*, Příbor 2002.
- 50/ Projekt chlapecké a dívčí měšťanské školy – průčelí, Kopřivnice, 1909–1910, SOkA Nový Jičín, f. AM Kopřivnice. Foto: Marika Rolinčinová
- 51/ Návrh přízemí chlapecké a dívčí měšťanské školy v Kopřivnici, 1909–1910, SOkA Nový Jičín, f. AM Kopřivnice. Foto: Marika Rolinčinová
- 52/ Návrh chlapecké a dívčí měšťanské školy v Kopřivnici – řez, 1909–1910, SOkA Nový Jičín, f. AM Kopřivnice. Foto: Marika Rolinčinová
- 53/ Chlapecká a dívčí měšťanská škola v Kopřivnici (nyní ZŠ Náměstí). Foto: Marika Rolinčinová
- 54/ Návrh ohrady při budově měšťanských škol v Kopřivnici, 1910, SOkA Nový Jičín, f. AM Kopřivnice. Foto: Marika Rolinčinová
- 55/ Průčelí chlapecké a dívčí měšťanské školy, Opava – Jaktař. Foto: Marika Rolinčinová
- 56/ Návrh přestavby hradu Štramberk dle architekta Kamila Hilberta, kol. 1901, realizace Bedřich Karlseder, převzato z:  
[http://www.stramberk.cz/mu/gallery.php?akce=galerie\\_ukaz&galerie\\_id=15](http://www.stramberk.cz/mu/gallery.php?akce=galerie_ukaz&galerie_id=15), vyhledáno 20. 2. 2009.
- 57/ Štramberský hrad před opravou roku 1902, Štramberk, převzato z: Pavel Vlašic, *Stavitel Bedřich Karlseder* (kat. výst.), Muzeum Novojičínska, Nový Jičín 2006
- 58/ Současný stav Štramberské trúby, Štramberk. Foto: Marika Rolinčinová

- 
- 59/ Zemská zimní hospodářská škola, čp. 586 Příbor, realizace Bedřich Karlseder, převzato z: Stanislava Kovářová, Aleš Pustějovský, *Lašská brána Beskyd : dobové pohlednice 1895–1945*, Ostrava 2004.
- 60/ Zemská zimní hospodářská škola, čp. 586, dokončená 1913, Příbor (nedávno Dům dětí a mládeže). Foto: Marika Rolinčinová